Aleksandar Weisner

ODBRANA DEMOKRATIJE

Strategije bezbednosti za civilno društvo pod terorom režima

VREME

Škola bez nasilja

Aleksandar Weisner

ODBRANA DEMOKRATIJE
Strategije bezbednosti za civilno društvo pod terorom režima

Izdavač:

VREME

Škola bez nasilja

Za izdavača:

Filip Švarm

Autor:

Aleksandar Weisner

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-88491-16-7

Beograd, 2026.

© Aleksandar Weisner 2026

Aleksandar Weisner

ODBRANA DEMOKRATIJE

Strategije bezbednosti za civilno društvo pod terorom režima

Sadržaj

Uvod 4
- Svet, Srbija i režim 4
- O priručniku 8

Teorije o nasilju kao koncept ljudske bezbednosti 12
- Direktno, strukturno, kulturalno i institucionalno nasilje 13

Počinioci nasilja, torture i terora 17

Strateški plan bezbednosti 21

Procena rizika bezbednosti 24
- Analiza napada i pretnji 24
- Analiza ranjivosti 34

Podizanje kapaciteta za odgovor na nasilje 42

Strategije odvraćanja i zaštite 53

Dokumentovanje i izveštavanje 56

Inicijative ka međunarodnoj zajednici 60

Dodatak 64

Resursi 68

Uvod

Svet, Srbija i režim

Za aktiviste[1] i borce za ljudska prava[2], slobodu, demokratske vrednosti i vladavinu prava (koji trpe svakodnevnu torturu i teror zato što žive u autokratskoj državi u kojoj režim nastoji da svaku slobodnomisleću osobu, osobu autonomnog političkog stava i kritičkog razmišljanja podčini volji nedemokratske vlasti) nije dovoljno da samo imaju saznanja o tome da su u brojnim međunarodnim ugovorima 'vladavina prava' i 'demokratske institucije' proglašeni 'temeljima mira i sigurnosti' da bi ih to učinilo spokojnim, sigurnim[3] i bezbednim[4]. I to ne samo na ulici i u vreme dok realizuju svoje akcije, već i u privatnom i intimnom prostoru svoga doma.

Kada sama izvršna vlast jedne države pokrene sistemsko nasilje i upravlja mehanizmom nasilja paramilitarnih grupa i usmerava njihovu agresiju ka građanima koji se

---

[1] U priručniku će sve imenice napisane u množiti podrazumevati i predstavljati sve rodove, kako bi se tekst učinio čitljivijim.

[2] Uobičajen termin na engleskom jeziku je „Human rights defenders" i ovaj termin se koristi za opisivanje osoba koje na nenasilan način afirmišu i/ili štite ljudska prava i slobode: „Svako ko promoviše i teži ostvarivanju ljudskih prava je branilac ljudskih prava - bez obzira na profesiju, godine ili drugi status, ili na to da li svoje aktivnosti u oblasti ljudskih prava obavlja pojedinačno ili zajedno sa drugima, kao deo neformalne grupe ili nevladine organizacije (NVO), ili da li deluje volonterski ili profesionalno" (OSCE/ODIHR 2014).

[3] Termini *sigurnost* i *bezbednost* nisu sinonimi. U stručnoj i naučnoj literaturi termin *sigurnost* odnosi se na intimni ili unutrašnji doživljaj, stanje i osećanje koje osoba ima, dakle u kojoj meri osoba oseća da jeste ili nije ugrožena na bilo koji način, i da li je ili nije izložena bilo kojoj vrsti pretnji. Osećaj potpune sigurnosti važan je za naš doživljaj unutrašnjeg mira i spokoja. *Bezbednost* se odnosi na karakteristiku stanja koje postoji u našoj sredini, užoj i široj. Tako stanje na najširem, svetskom planu može biti takvo da je i pitanje svetskog mira ugroženo, a da je stanje u našem neposrednom okruženju bezbedno. Takođe, osoba se može osećati vrlo ugroženo, dakle vrlo nesigurno, i to je subjektivan osećaj, iako boravi u potpuno bezbednom okruženju. I obrnuto, situacija može biti takva da postoji vrlo realna opasnost po bezbednost, a da se osoba oseća potpuno sigurno, jer ne poseduje uvid i saznanja o tome kakva joj realno opasnost preti. Ukratko, *(ne)sigurnost* se odnosi na naše unutrašnje, odnosno lično stanje i osećanje, a *bezbednost* na okolnosti i odnose kojima smo okruženi. Osoba se može osećati sigurno ili nesigurno na osnovu procene stanja bezbednosti u svojoj okolini.

[4] Od velike koristi bilo bi i da se čitaoci ovog priručnika upoznaju i sa značenjima i razlikama između termina ljudska bezbednost i državna, ili nacionalna bezbednost.

bore za ljudska prava, slobode i vladavinu prava, kao što je to trenutna situacija u Srbiji, tada je za demokratski orijentisane građane od upitne pomoći saznanje da, u skladu sa dužnostima prema međunarodnom pravu, primarna odgovornost za zaštitu branilaca ljudskih prava leži na državi, koja mora poštovati, štititi i ispunjavati ljudska prava tako što će se a) uzdržati od bilo kakvih postupaka koji krše prava branilaca ljudskih prava zbog njihovog rada u oblasti ljudskih prava; b) zaštititi branioce ljudskih prava od zloupotreba trećih lica zbog njihovog rada u oblasti ljudskih prava; i c) preduzeti proaktivne korake za promociju potpunog ostvarivanja prava branilaca ljudskih prava, uključujući i njihovo pravo da brane ljudska prava (OSCE/ODIHR 2014). Takođe je od upitne pomoći i saznanje o tome da se državne institucije i zvaničnici moraju uzdržati od bilo kakvih aktivnosti zastrašivanja ili odmazde pretnjama, oštećenja i uništavanja imovine, fizičkih napada, mučenja i drugih zlostavljanja, ubistava, prisilnih nestanaka, ili drugih fizički ili psihički štetih i usmerenih ka braniteljima ljudskih prava i njihovim porodicama. U autokratskom režimu, koji nasilje i represiju, odnosno teror, koristi kao instrument borbe protiv svakog oblika opozicije, upravo su 'državne institucije i zvaničnici', znači oni koji su najodgovorniji za sprovođenje međunarodnih ugovora i deklaracija o ljudskim pravima, ti koji su ključni organizatori i podstrekači nasilja prema borcima za ljudska prava i slobode. Iako institucije vlasti (zakonodavne, sudske, izvršne i kontrolne) snose primarnu odgovornost za obezbeđivanje zaštite branilaca ljudskih prava, one su i 'najčešći počinioci' kršenja njihovih prava (United Nations 2004). Iako napade na aktiviste za demokratske vrednosti i vladavinu prava ponekad učine i osobe koje su svoje motive za nasilje razvile pod uticajem sistemskih programa manipulacije i instrumentalizacije koje sprovodi vlast (najčešće putem *mass*medija i ekonomske ucenjenosti), ipak su takve situacije znatno ređe (jer su te situacije najčešće individualni, kratkotrajni i izolovani slučajevi), dok veliku većinu situacija čine napadi koji su selektivni, dobro isplanirani i usmereni na rad branilaca ljudskih prava i povezani su sa 'jasnom političkom ili vojnom agendom' (Eguren 2005), što ukazuje na nužnost analize i razumevanja strateškog plana te 'političke' agende (i 'vojna' se može razumeti kao deo 'političke'). Razumevanje namera, kriterijuma selekcije nasilnih metoda i načina na koji režim planira i sprovodi napad na opozicione aktiviste i borce za ljudska prava je od suštinske važnosti za izradu dobre strategije bezbednosti i zaštite od tog nasilja. To, između ostalog, znači i da je pitanje bezbednosti i zaštite, i u situacijama ugrožavanja bezbednosti bilo koje osobe pojedinačno, nužno posmatrati kao inherentni deo organizacione kulture i strateškog plana bezbednosti grupe ili organizacije.

U godišnjim izveštajima specijalnog izvestioca UN za branioce ljudskih prava najčešće opisivane situacije nasilja odnose se na proizvoljna hapšenja i pritvaranja, neovlašćene pretrese, mučenja tokom pritvora, lažne optužbe i klevete, ograničenja slobode izražavanja, i napade na njihove domove. Istovremeno, počinioci ovih nasilja ostaju nekažnjivi. Inače, opšte poznata stvar u pravnim naukama i kriminologiji jeste da je nekažnjivost nasilja i kriminala jedan od ključnih uzroka rasta istih. U izveštajima se spominju i slučajevi pretnji smrću, kidnapovanja, uznemiravanja, kao i ograničenja slobode kretanja, izražavanja, udruživanja i okupljanja. Ne samo da su vrste nasilja koje trpe aktivisti vrlo raznolike, već je i svaki pojedinačni čin nasilja vrlo kompleksan po uticaju i na individuu i na zajednicu, i ostavlja višestruke posledice. Na primer, čak i pretnje, iako jedan od blažih oblika nasilja, „mogu takođe uključivati strukturne oblike nasilja i uznemiravanja: ekonomske i druge vrste

marginalizacije, izuzetno velika radna opterećenja, nedostatak finansijske sigurnosti, stres i traumatična iskustva, i mnoge druge faktore. Takve pretnje ne samo da utiču na nas, već imaju i implikacije na ljude oko nas, uključujući prijatelje i porodicu. Dalje, moramo prepoznati da spoljašnje pretnje utiču ne samo na našu fizičku bezbednost, već i na prostor u nama samima, našim telima i našim umovima, koji, kada su ugroženi, ometaju našu sposobnost da obavljamo svoj posao i budemo zadovoljni time“ (Smith H. i dr. str. 21.).

Svo to razno nasilje koje sprovode nedemokratski režimi nad borcima za ljudska prava i slobodu ima kao ključan i konačan cilj to da ih natera da odustanu od borbe za demokratske vrednosti i vladavinu prava.

Represiju nad braniocima ljudskih prava moguće je čak u potpunosti shvatiti i kao stvar psihologije. Primarni cilj pretnji i svakog drugog oblika nasilja, jeste da se borci za ljudska prava i aktivisti opozicije osećaju ranjivo, anksiozno, zbunjeno, dezorijentisano, uplašeno i bespomoćno. Na kraju krajeva, represija ima za cilj i to da branioci ljudskih prava izgube poverenje u sebe, svoje lidere i kolege, da neutralizuje njihove organizacione sposobnosti i uništi njihove organizacije.

Vladanje strahom jedno je od najvažnijih i najsnažnijih oružja autokratskih režima. Sveukupne posledice strahovlade po društvo teške su kao i nanošenje fizičkih povreda i uništavanje imovine. Može se čak reći da u onoj meri u kojoj režim sprovodi uništavanje imovine, fizičko povređivanje i lišavanje slobode aktivista za ljudska prava, kao meru kažnjavanja njihovog aktivizma, u istoj toj meri sprovodi i nasilje ili pretnju nasiljem kao mehanizam izazivanja straha, kako bi slomio otpor aktivista i uništio njihovu hrabrost i odlučnost. Odnosno, s obzirom na to da strah parališe, autokratski režim prvo koristi strah kao metod kontrole i potčinjavanja, a potom fizičko povređivanje kao metod kažnjavanja za neposlušnost i drskost u oponiranju.

Uostalom, sama reč teror (latinski *terror*, *terroris*) označava intenzivan strah. Na izvestan način, mogli bi teror opisati kao sistem vladanja u kojem diktator svoje snažno osećanje straha pretvara u masovno nasilje s ciljem izazivanja straha kod podanika, jer on na sve druge ljude gleda kao na sopstvene podanike, a na izazivanje masovnog straha u podanika kao mehanizam kontrole i poslušnosti. Vojin Dimitrijević strah, kao snažno osećanje u totalitarnim sistemima, pripisuje podjednako i žrtvama i nasilnicima. Objašnjavajući to koliko je u autokratskim režimima strah sveprožimajući, sveprisutan i koliko je intrizičan za sprovođenje terora, Dimitrijević kaže da je teror sistem prožet strahom, da uplašeni vladaju zastrašenima, i da je razbijanje toga lanca straha, strepnje i zebnje, prvi hrabar, opasan, ali neophodan korak u borbi protiv terora (Dimitrijević 2016, str. 172.).

Zbog toga, jedna od najvažnijih kompetencija koja je braniocima ljudskih prava i sloboda neophodna, pored kompetencija o obezbeđivanju fizičke bezbednosti i zaštite imovine, jeste kompetencija o tome kako se nositi sa strahom od represije, ali i drugim psihičkim pritiscima.

Znanje o strateškom komuniciranju u slučajevima socijalnih konflikata može biti izuzetno plodotvorna zaštita i na najopštijem društvenom planu. A to znanje je samo deo kompetencija koje je moguće relativno brzo i jednostavno steći putem edukacije.

Kada se borci za ljudska prava, ili branioci ljudskih prava, nađu u situaciji u kojoj se danas nalaze u Srbiji, tada im je potrebna sva pomoć koja ih može dodatno učiniti sposobnim

da se zaštite i koja može povećati njihovu bezbednost. Potrebna su im i konkretna znanja o tome kako da se organizuju i koje mere zaštite da preduzmu da bi sačuvali fizičku bezbednost i zaštitili ličnu imovinu i imovinu svoje organizacije. Priručnik o strategijama i tehnikama ljudske bezbednosti mogao bi biti jedan od konkretnih oblika pomoći.

Baš svi u izveštajima UN-a spomenuti razni oblici nasilja prema braniteljima ljudskih prava jesu oni izazovi, problemi i prepreke s kojima se na vrlo ozbiljan, težak i kompleksan način, više od trideset godina, a poslednjih nekoliko godina naročito intenzivno, kontinuirano i dramatično suočavaju i sve one osobe u Srbiji koje ne žele da prihvate autokratski sistem vladanja i koji se suprotstavljaju tome da država funkcioniše po mafijaškim principima. To da Srbija nije više „samo“ ‘zarobljena država’, ‘država otetih institucija’, ‘kontaminirano društvo’, ili ‘hibridni sistem’, već da je, zbog visokog nivoa nasilja, korupcije i organizovanog kriminala, sada i ‘država kojom se upravlja po principima mafije’, jeste česta kritika branilaca ljudskih prava i organizacija civilnog društva koja se upućuje vlastima. Izuzetno visok nivo nasilja, korupcije i organizovanog kriminala koje sprovodi režim direktno ugrožava i ekonomsku egzistenciju značajnog broja građana.

Zato su brojni građani danas u Srbiji, bez obzira na rizik po sopstvenu bezbednost, spremni da ličnim angažovanjem zaštite ustavom zagarantovano pravo na slobodu političkog udruživanja i delovanja, kao i autonomno biračko pravo, i te aktivnosti doživljavaju kao odbranu principa demokratije, suverenosti građana (jer su po Ustavu Republike Srbije građani nosioci suvereniteta), prava na profesionalne, odgovorne i nezavisne institucije, a posebno pravosuđa. Dapače, zbog kontinuiranog delovanja na međunarodnoj sceni na način da ugrožava regionalnu i širu međunarodnu stabilnost i mir, urušavajući međunarodno javno pravo i podstičući razne oblike nasilja u drugim zemljama, poput terorizma, Srbija se danas kandiduje i za listu takozvanih ‘odmetnutih država’ (engl. *rogue states*), ili kategoriju ‘State in violation of international law’.

O potrebi za postojanjem priručnika o strategijama bezbednosti za branitelje ljudskih prava u Srbiji govori i podatak da je, prema izveštaju Electoral Vulnerability Index (EVI) za period 2026–2027. godine, koji je u junu 2026. godine objavila Fondacija Kofi Anan, Srbija zauzimala drugo mesto u Evropi po riziku od izbornog nasilja, odmah iza Rusije, i šesto mesto na listi rangiranih zemalja sveta (prvih pet rangiranih su Nikaragva, Republika Kongo, Burundi, Somalija, i Nigerija). S obzirom na dobro poznat mehanizam utišavanja kritičkih glasova prema režimu i sabornosti ili homogenizacije oko nacionalnih ciljeva i vlasti u vreme dok je država u ratu i pod međunarodnim sankcijama, kao što je to sada slučaj sa Rusijom, može se stanje u Srbiji čak razumeti i kao trenutno najrizičnije po bezbednost građana u Evropi.

O priručniku

Johan Galtung smatra da je definisati nasilje vrlo nezahvalno jer zahteva da se kompleksnost teorija o nasilju svede na univerzalnost, jednostavnost i praktičnost. To su zahtevi koje mora da ispuni i jedan priručnik. Zato je vrlo nezahvalno ponuditi jasne klasifikacije, jednostavna tumačenja i konkretne preporuke i korake, ali kada je u pitanju priručnik, onda je to nužno jer je to smisao njegovog postojanja i primenljivosti.

Nasilje kojem su danas u Srbiji izloženi aktivisti je vrlo različito. Ovaj priručnik je napisan s ciljem da se borcima za ljudska prava i slobode pomogne da preduprede i izbegnu nasilje, ili smanje rizik od toga da budu žrtve nasilja koje režim prema njima primenjuje, kao i da sačuvaju, čak i podignu sopstvene kapacitete za organizovanje i realizaciju aktivnosti u bezbednim uslovima.

Zato je priručnik namenjen pre svega onima koji u javnom prostoru aktivno učestvuju u aktivnostima kojima se suprotstavljaju nedemokratskom režimu i koji zbog svoje borbe za ljudska prava i slobode, demokratske vrednosti i vladavinu prava, očekuju da će biti meta nekog napada. To mogu biti aktivisti neformalnih grupa, članovi raznih organizacija, volonteri u *ad-hoc* akcijama, poput neke kampanje, članovi opozicionih političkih partija, aktivisti društvenih pokreta, učesnici sindikalnih protesta i štrajkova, novinari... Priručnik može biti koristan i svima onima koji na manje angažovan način učestvuju u aktivnostima koje procenjuju kao visokorizične po sopstvenu bezbednost. Takvi mogu biti i protestni skupovi bez jasnog organizatora i jasnog programa dešavanja.

U priručniku će se tek povremeno spomenuti i problem digitalne bezbednosti i zaštite digitalnih informacija, ali to pitanje neće biti ključno za priručnik jer o tom problemu postoji sve više vrlo kvalitetnog i lako dostupnog sadržaja, i štampanog i digitalnog[5]. Tema digitalne bezbednosti je najbrže rastuća i najrasprostranjenija oblast javne bezbednosti i značajno bolje razvijena od programa fizičke bezbednosti aktivista i organizacija. Istovremeno, upravo napadi na fizičku, psihičku i socijalnu bezbednost aktivista nanose najteže posledice.

Ovim priručnikom neće biti obuhvaćene mere pravne zaštite koje je potrebno primeniti od trenutka kada je protiv neke osobe, zbog njenog aktivizma, tužilaštvo podiglo optužnicu, već će priručnikom biti obuhvaćene aktivnosti koje su tome prethodile i koje je bilo potrebno realizovati pre tog trenutka, da do podizanja optužnice i ne dođe. Priručnikom neće biti obuhvaćena ni ona pitanja zaštite i ugroženosti ljudske bezbednosti koja nisu posledice delovanja režima (na primer, zaštita od raznih prirodnih nepogoda i katastrofa, poput poplava, zemljotresa ili požara, i drugih problema poput provala, epidemija i sl.).

Priručnik je izvor kompetencija o tome: (a) kako analizirati i razumeti mehanizam nasilja koje sprovodi autokratski režim, (b) kako sačiniti procenu rizika neposredno pred

[5] Pogledati: https://www.cpz.rs/objavljen-je-vodic-za-digitalnu-bezbednost-branitelja-i-braniteljki-ljudskih-prava-i-organizacija-civilnog-drustva/; ili https://securityinabox.org/en/; ili https://securityplanner.consumerreports.org/; ili https://www.frontlinedefenders.org/en/digital-protection-resources. Takođe su dobri izvori i https://www.digitaldefenders.org/digitalfirstaid/; https://www.apc.org/en/irhr/digital-security-firs-aid-kit, https://www.digitaldefenders.org/digitalfirstaid/; i https://www.apc.org/en/irhr/digital-security-firs-aid-kit.

određenu akciju i u konkretnoj lokalnoj sredini, sa konkretnim učesnicima, (c) kako planirati i organizovati mere zaštite, (d) kako koordinisati i sprovesti mere zaštite, (e) kako reagovati u situacijama konkretnog nasilja sa namerom da nasilje deeskalira i uspostavi se nenasilna situacija, (f) kako se pripremiti i primeniti mere zaštite u situacijama kada postoje konkretne žrtve nasilja, i (g) kako napraviti strateški plan bezbednosti.

Za izradu ovog priručnika korišćeni su najrelevatniji izvori za ovu temu koji postoje u svetu, ali je njihov sadržaj i dodatno unapređen zbog raznih razloga koji su u nastavku objašnjeni, a ključni je taj što je opšta i univerzalno dostupna literatura o konkretnim i praktičnim načinima zaštite aktivista i boraca za ljudska prava od autokratskih režima, a posebno paramilitarnih nasilnih grupa, još uvek nedovoljno razvijena i kvalitetna. Spisak referenci je dostupan na kraju priručnika, i uz informacije o resursima, možete naći i adresu veb prezentacija na kojima su materijali dostupni i sa kojih se mogu preuzeti. Priručnik se zasniva i na najrelevatnijim savremenim teorijama o ljudskoj bezbednosti, prevenciji nasilja i rešavanju konflikata.

Ovi teorijski koncepti su samo ukratko spomenuti, kao inspiracija i podsticaj za one čitaoce koji bi želeli da svoja praktična znanja dodatno upotpune i teorijskim znanjima. Iako se vrlo često, u traganju za vrlo primenljivim znanjima, zanemaruje značaj znanja o teorijama, neophodno je reći da su zapravo relevatna teorijska znanja ta koja nam daju pravu sposobnost, jer su teorije pretežno zaključci, preporuke i uputstva nastala iz tuđih najvažnijih iskustava, uvida i praktičnih znanja. Takve teorije su prošle i naučnu i praktičnu verifikaciju. Znanja o relevantnim teorijama omogućavaju nam da razumemo problem i delujemo na najbolji način i drastično umanjimo rizike i posledice koji bi proistekli iz naših akcija 'pokušaja i pogrešaka', 'eksperimentisanja' i 'improvizacija'. Svakoj kvalitetnoj obuci neophodni su temelji u vidu relevatne teorije. Teorija i praksa dve su strane istog novčića.

Kolikogod bila značajna i univerzalna iskustva i znanja na kojima su nastali do sada objavljeni priručnici sadržine slične ovom priručniku, koje su pisali renomirani autori iz raznih zemalja, ipak postoje brojne okolnosti zbog kojih iskustvo i problemi aktivista za ljudska prava i slobode u Srbiji predstavljaju specifične slučajeve i zahtevaju dodatne ili drugačije mere i tehnike zaštite. Zbog toga je neophodno detaljno istražiti svu relevantnu već objavljenu literaturu i videti koje naučene lekcije i koja znanja iz drugih zemalja mogu biti korisna, ali ih preneti kritički, uvažavajući specifičnosti situacije u Srbiji danas, i, još važnije, kreirati nove tehnike i metode koje direktno odgovaraju na specifičnosti represije koje sprovodi režim u Srbiji i na njegove metode torture i upotrebe nasilja prema braniteljima ljudskih prava i sloboda, pravne države i demokratskih vrednosti. Te specifičnosti situacije u Srbiji potiču od karaktera autokratskog režima, koji se temeljno, strateški i svakodnevno bavi pitanjem uništavanja svakog oblika opozicije, svakog kritičkog delovanja, i svakog oblika suprotstavljanja svojoj volji, i pri tome koristi sve moguće resurse države i privatnog sektora – od medija, ekonomije, policije, pravosuđa, čak i sportskih, turističkih i naučnih organizacija, do kulturnog materijalnog i nematerijalnog nasleđa i kulturnih manifestacija. Kada su u pitanju tortura i teror nad sopstvenim građanima, aktuelni režim u Srbiji se pokazao kao vrlo agilan i inovativan, čak i na svetskom nivou. Ipak, dobar deo metoda koje režim primenjuje u Srbiji pretežno su osmišljene i razvijene u današnjoj Rusiji, s kojom domaće službe nacionalne bezbednosti imaju specijalne odnose.

Priručnik je zato napisan na način da čitaocima predstavi sva važna dosadašnja iskustva i znanja raznih autora iz drugih zemalja[6], odnosno znanja raznih društvenih pokreta, organizacija i aktivista, i iskustva njihove borbe protiv terora vlasti, ali i da ponudi tehnike zaštite i ideje o merama ljudske bezbednosti koji su potpuno prilagođeni dosadašnjim iskustvima i problemima u Srbiji i, kadkad i originalnom, sistemskom nasilju sadašnjeg režima.

S obzirom na to da je nemoguće u jednom priručniku, relativno malog obima, izložiti sve moguće metode, tehnike i primere zaštite, u ovom priručniku će, pored konkretnih metoda, tehnika i instrumenata, biti predstavljene i metodologije i klasifikacije koji mogu korisnicima pomoći u smislu osnove, motivacije i inspiracije da kreiraju nove, konkretne i specifične aktivnosti, mere i sredstva, tako da budu na najbolji način prilagođeni njihovoj konkretnoj situaciji i za njihove specifične okolnosti.

U najširem smislu, priručnik je napisan da bi podržao i pomogao borbu za poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, vladavinu prava, demokratske principe i vrednosti, kao i izgradnju i jačanje demokratskih institucija i procedura.

Pre otvaranja dela o efikasnim merama lične zaštite i zaštite imovine, neophodno je spomenuti i dva uslova koja svi aktivisti moraju da prihvate, poštuju i primenjuju da bi ih i svaka sredina (od lokalne do međunarodne) priznala kao borce za ljudska prava i slobodu. Ta dva uslova, odnosno principa borbe, sadržana su i u minimumu standarda koji utvrđuje

[6] Publikacije koje su objavili OEBS, EP, UN, Front Line Defenders, The International Foundation for the Protection of Human Rights Defenders, Tactical Technology Collective, Protection International, i The Commons.

Kancelarija visokog komesara za ljudska prava (OHCHR), i koje svako mora da ispuni da bi se smatrao/la braniocem ili braniteljkom ljudskih prava.

Od branilaca ljudskih prava očekuje se da prihvate univerzalnost ljudskih prava kako je definisano u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima. To znači da poštuju i prihvataju da sva ona prava i slobode koje pripadaju njima i smatraju da su njihovo neotuđivo pravo, jesu takođe ista prava i slobode koje pripadaju i svima drugima. Drugi princip odnosno standard jeste da aktivisti za ljudska prava i slobode moraju biti nenasilni, odnosno miroljubivi u svojim akcijama. Ova dva standarda nisu samo opšti principi ili uslovi kojima se određuje status aktivista. Oni su izuzetno bitni kao temelj uspostavljanja programa i aktivnosti bezbednosti! Sve dotle dok se aktivisti dosledno pridržavaju ova dva principa, njihove ključne mere i aktivnosti bezbednosti i zaštite imaće snagu i potencijal. Svakim napuštanjem ova dva principa dodatno će ugrožavati sopstvenu bezbednost i osnaživati nasilje kojem su izloženi!

Za razumevanje ovog uzročno-posledičnog mehanizma, vrlo je važno razumeti i razliku između sile i nasilja, što će ukratko biti objašnjeno u narednom poglavlju. Mirovno, odnosno nenasilno delovanje, ne znači da aktivisti treba da budu pasivni, odnosno da ne budu ofanzivni, proaktivni ili borbeni, i da ne koriste silu. Ali znači da ne mogu koristiti nasilje kao strategiju ili taktički metod borbe. Sasvim je razumljivo zašto je jedna od najčešće citiranih rečenica Mahatma Gandija ona u kojoj upućuje apel i upozorava na to da svako mora prvo sam biti promena koju želi da vidi kod drugih, odnosno u svetu.

Važno je razumeti da samo jedan manji deo napada kojima će aktivisti biti izloženi u budućnosti zavisi od toga šta su aktivisti/branitelji ljudskih prava do sada radili, ali da najveći deo napada koji će se desiti u budućnosti zavisi od toga šta će branitelji tek uraditi! Potencijal budućih napada može se značajno smanjiti ukoliko se deluje na kapacitete i kompetencije nasilnika, a posebno je važno delovati na stavove režima i potencijalnih nasilnika prema ciljevima branitelja ljudskih prava i sloboda, na motive za primenu nasilja, na upornom informisanju nasilnika o nezakonitom postupanju i očekivanjima da će njihova nagrada za počinjeno nasilje biti kratkotrajna, ali da će kazna biti neizbežna, mnogo duža i teža. Primarna ciljna grupa za ove aktivnosti jesu službenici policije (uključujući i komunalnu miliciju), službenici javnih preduzeća i članovi četvrte grupe nasilnika (čije je značenje objašnjeno u poglavlju Počinioci nasilja, str. 15-18). Iako je ovakav rad na prevenciji nasilja, delovanjem na kapacitete i kompetencije nasilnika, vrlo važan, on će biti samo delimično obrađen u priručniku, jer predstavlja napredniji deo obuke za koji su potrebna specifična predznanja.

> ***Napomena***: Radi lakše čitljivosti, iako nisu sinonimi, u tekstu će se nadalje, baš kao i do sada, koristiti tri termina - termin *borci* (za ljudska prava), *aktivisti* , i *branioci*, podrazumevajući da, u kontekstu i za potrebe ovog priručnika, oni imaju isto značenje.

Teorije o nasilju kao koncept lične bezbednosti

Zašto je neophodno razumeti nekoliko najrelevantnijih teorija o nasilju?

Teorije o nasilju jesu najvažniji alati za kontekstualnu i za situacionu analizu, i za razumevanje uzročno-posledičnih sprega i mehanizama svih oblika nasilja koji postoje na raznim nivoima unutar društva pod represijom i terorom državnog aparata. U krugu naučnika često se može čuti dosetka o tome da 'ne postoji ništa praktičnije od dobre teorije'.

Univerzalno prihvaćen stav u savremenoj nauci, kada je u pitanju procenjivanje rizika, jeste da se rizična situacija posmatra kao društvena konstrukcija (zbog čega će svakome ko poznaje teoriju o društvenom konstruktivizmu biti znatno lakše da pristupi zadatku analize rizika, s obzirom da ta analiza obuhvata i analizu društvenih struktura, uloga, dinamike…). Nužno je u izradi modela konkretnog rizika prepoznati sve relevantne faktore i predstaviti ih u verodostojnoj strukturi i odnosima.

Režim organizuje razne oblike sistemskog nasilja, a kod pojedinog sistemskog nasilja trudi se da sakrije svoju ulogu u planiranju i sprovođenju. Na primer, režim se trudi da ostane sakriven u situacijama kada na ulicama paramilitarne organizacije napadaju aktiviste prodemokratskih pokreta i organizacija, ili u situacijama nasilja koje čine huligani, neformalne grupe, ili pojedinačno osobe koje su simpatizeri pojedinih ekstremnih organizacija i ideologija, i koje su samo prividno samoinicijativni akti nasilnika, a u stvari jesu deo planiranog i koordinisanog nasilja koje, da bi funkcionisalo, ima strukturu i mehanizam delovanja, kao i svoje sponzore i idejne tvorce. Ključni indikatori koji govore o toj uzročno-posledičnoj vezi

jesu repetativnost nasilja, razni resursi kojima nasilnici raspolažu zbog kojih je njihovo nasilje moguće (i to u dužem vremenskom periodu), sveprisutna uniformna matrica i metode u postupanju koje su identične, bez obzira na to u kojem se gradu nasilje dešava, i nekažnjivost ovih nasilnika (s obzirom na to da su tokovi novca i tragovi komunikacije najčešće jako dobro maskirani).

Prevencija tog nasilja i zaštita od takvog sistemskog nasilja, svejedno je da li je u pitanju otimanje i razbijanje mobilnih telefona, uništavanje guma na vozilu, bacanje eksplozivnih naprava na kuće, ispisivanje grafita, ili emitovanje kampanje jezika mržnje preko prorežimskih elektronskih medija, nije moguća ukoliko se ne razume ta struktura, mehanizam delovanja i način koordinacije, a za to razumevanje neophodna nam je određena teorija. Znači, teorija je važna da bi borci za ljudska prava i slobode razumeli kako je formiran i kako funkcioniše sistem nasilja koji režim primenjuje, a potencijalno i kako bi se anticipirali sledeći koraci režima i blagovremeno uočila promena metoda i eskalacija nasilja, što znatno podiže kapacitete prevencije i zaštite.

Drugi razlog tome zašto je neophodno razumeti nekoliko najrelevantnijih teorija o nasilju jeste taj što poznavanje strategije, strukture i mehanizama nasilnog delovanja režima otvara šansu borcima za ljudska prava i slobode da kreiraju i sprovedu razne akcije opstrukcije, blokade i drugog onemogućavanja efikasnog delovanja režima i mehanizama represije.

Treći razlog je to što te teorije predstavljaju dosadašnje iskustvo, znanje i veštine brojnih društvenih pokreta protiv diktatura širom sveta, koje su pretočene u vrlo primenljive i korisne teorije, klasifikacije, metode i instrumente, i mogu biti izuzetno potentan resurs za strateško i taktičko planiranje mera bezbednosti.

Direktno, strukturno i kulturalno nasilje

Univerzalno i nužno pravilo o postupanju

Svaki napad ili postupanje prema aktivistima koje podrazumeva neprimerenu i neopravdanu prisilu, ali i svaki slučaj uskraćivanja prava i sloboda koje aktiviste dovodi u situaciju u kojoj bi mogla biti ugrožena njihova bezbednost, treba registrovati, analizirati i na njih javno reagovati. To važi i za situacije koje se najčešće ne prepoznaju kao napadi. Na primer, slučaj neopravdanog zadržavanja ili neopravdano dugog zadržavanja na putu koje sprovodi policija, neopravdanog naloga policije kojim se vozilo isključuje iz saobraćaja, neopravdano zadržavanje na graničnom prelazu, odbijanje službenika policije da zavede prijavu o napadu, iznenadan zahtev institucije, u kojoj treba da se realizuje već ranije dogovoren javni događaj, da se ceo događaj premesti na neku drugu adresu, u neuslovni objekat… I te situacije se mogu shvatiti kao vrsta napada, jer podrazumevaju pritisak, prisilne radnje, uznemiravanje, šikaniranje i navođenje na radnje koje mogu biti ugrožavajuće po bezbednost.

Ono što jesu klasični slučajevi primene nasilja možemo opisati kao direktno, strukturno i kulturalno nasilje.

Svako nasilje delegitimizuje počinioce, a posebno direktno nasilje!

Razlog tome je što je direktno nasilje najprimetnije, ono se najlakše i najbrže uočava, dok je za uočavanje druge vrste nasilja – strukturnog[7], institucionalnog i kulturalnog, neophodna određena edukacija i senzibilizacija koju većina građana ne poseduje. Da bi razumeli ovu tvrdnju neophodno je najpre ukratko objasniti šta znače termini direktno, strukturno, kulturalno i institucionalno nasilje.

Vratimo se sada tvrdnji da svako nasilje delegitimizuje počinioce, a posebno direktno nasilje. Direktno nasilje prema drugom ljudskom biću delegitimizuje počinioce zato što takvo nasilje kod skoro svih osoba, odnosno velike većine onih koji ga posmatraju, izaziva negativna osećanja i odbojne reakcije (evolutivno uslovljena reakcija u odnosu na drugo ljudsko biće, što pomaže procesu povezivanja na nivou ljudskog roda, te se evolucija ljudskog roda može razumeti čak i kao psihološka osnova za uspostavljanje odnosa solidarnosti ili ideju filantropije, kao i osnova za fiziološku reakciju na nasilje[8]). Da li će takvo nasilje imati i društvenu osudu je već pitanje ranije spomenute društvene konstrukcije. Uobičajeno je da osoba koja primenjuje direktno nasilje dobija imidž nasilnika/ce, gubi podršku javnosti i javno mnjenje se okreće protiv njega ili nje. Po toj analogiji, što je režim nasilniji ili agresivniji, sve manje uživa podršku i legitimitet. Što više građana nasilne scene na ulicama povezuje sa režimom kao podstrekačem, organizatorom ili počiniteljem, sve je manje njih spremno da takvoj vlasti da podršku i da na takvu vlast gleda sa simpatijama. Reakcija zdravog ljudskog bića, razvijena tokom evolucije ljudskog roda, jeste da prema žrtvi oseća saosećanje i empatiju[9]. Izuzetno je teško za svaku zdravu osobu da gleda kako drugo ljudsko biće pati, a naročito kada pate deca. U smislu teorijskog koncepta, osnov za takve odnose jeste u razumevanju i senzibilisanosti na tuđe stanje nevinosti, ranjivosti i bespomoćnosti. Znaći, da bi se pokrenuo nečiji odnos saosećanja i empatije, pa potom reakcija ili ponašanje, poput solidarnosti ili filantropije, potrebno je prvo postići stanje razumevanja položaja žrtve i senzibilizacije na tuđu nevinost, ranjivost i bespomoćnost, odnosno patnju.

Sve pretnje su takođe primer direktnog nasilja, bez obzira na medij kojim se prenose ili upućuju (verbalno, ispisivanjem grafita, slanjem *sms* poruka…). Iako razne pretnje, npr. upućene putem digitalnih uređaja, odnosno poruka, mogu sadržati razne grafičke znakove/simbole, i sadrže metaforično značenje, one su, zbog pretećeg sadržaja, uznemiravanja, ili psihološkog pritiska, takođe primer direktnog nasilja. Posledice direktnog nasilja nisu prisutne samo na fizičkom ili materijalnom planu, već i emocionalnom, socijalnom i duševnom. Posledice nasilja treba razumeti šire od situacije u kojoj je neka osoba doživela povredu ili štetu. Situacija u kojoj se neka osoba ili grupa stavlja pod neželjenu pratnju ili

[7] U domaćoj literaturi je pored termina *strukturno* u upotrebi i termin *strukturalno*, ali ne postoji razlika u značenju.

[8] Ljubitelji književnosti i filma mogu ovo objašnjenje povezati i sa scenama u romanu Entoni Bardžisa (Anthony Burgess), odnosno filmu Stenli Kjubrika (Stanley Kubrick) *Paklena pomorandža.*

[9] Saosećanje i empatija nisu sinonimi, odnosno imaju različito značenje, iako se u kolokvijalnom govoru najčešće poistovećuju.

nadzor, koja, na primer, ima za cilj da se posmatrana osoba ili osobe prisile na promenu ponašanja, takođe je akt nasilja[10].

Kada postoji počinilac ili počiniteljka, onda možemo govoriti o *direktnom* nasilju, objašnjava Johan Galtung, autor teorije o direktnom, strukturnom i kulturalnom nasilju (Galtung 2009). O *indirektnom* ili *strukturnom* nasilju govorimo kada ne postoje direktni počinoci. Na primer, dva najvažnija oblika indirektnog nasilja jesu sistemsko suzbijanje ljudskih prava i sloboda, i eksploatacija. Postojanje društvene strukture koja stvara uslove za neravnopravnost među ljudima, od nejednakih šansi i prava na obrazovanje, lečenje, zapošljavanje… takođe je, po Galtungu, primer strukturnog nasilja, svejedno da li je u pitanju diskriminacija po osnovu rasnog, rodnog, etničkog, ili nekog drugog identiteta. I stanje materijalnog siromaštva ili eksploatacija, kao oblik ekonomskog nasilja, jeste primer strukturnog nasilja. Znači stanje permanentnog siromaštva jeste vrsta nasilja.

Opisujući veze i razlike između ovih tipova nasilja, Galtung objašnjava da iza strukturnog nasilja stoji, u vidu njegovog oslonca, kulturalno nasilje. Kulturalno nasilje je najčešće manje ili teže uočljivo i od strukturnog, jer se nalazi u svetu jezika i umetnosti, u nauci i obrazovanju, u religiji i ideologiji, i vrlo često je u sferi simboličnog/znakovnog (zvezde, krstovi, polumeseci, zastave, orlovi, himne i vojne parade, svuda prisutni portreti nacionalnog vođe…), a uloga ove vrste nasilja je da obezbedi legitimizaciju direktnog i strukturnog nasilja. U toj legitimizaciji, odnosno mehanizmu delovanja kulturalnog nasilja, nalazi se razlog za ono, ranije spominjano u tekstu, odsustvo društvene osude nasilja, prihvatljivost ili nekažnjivost individualnog čina nasilja, jer se ono krije u društvenim tabuima; krije se u nedodirljivosti nasilja koje ima predznak nacionalnih ili religijskih simbola. Zato se paramilitarne ili ekstremne, i druge nasilne grupe, najviše pokrivaju nacionalnim, verskim i ideološkim znamenjima koja odražavaju identitetski stav velike većine građana. Po Galtungu, u sistemu moći postoji jedan opšti kauzalni pravac: „pojedinačni činovi direktnog nasilja proizilaze iz struktura političkih odluka i ekonomskih transakcija; a one jedne druge uzrokuju. Ali ispod svega toga skriva se kultura koja neke strukture i postupke legitimizuje, a druge delegitimizuje.“ (Ibid, str. 15). Galtung objašnjava da je direktno nasilje *događaj*, strukturno nasilje je *proces*, a kulturalno nasilje je *konstanta*, ili *trajno stanje*.

Posmatrano iz perspektive koju je utvrdio Galtung, možemo zaključiti i to da kulturalno i strukturno nasilje zajedno izgrađuju strukture, procese i mehanizme koji dovode do toga da u jednom društvu, od jednog trenutka, za jednu značajnu populaciju stanovništva bude prihvatljivo dirigovano masovno nasilje na društvenim mrežama, da se nasilje usmerava prema novinarima, braniteljima ljudskih prava, ili intelektualcima koji se kritički odnose prema vladajućoj političkoj partiji i njenim predstavnicima, ili da budu prihvatljivi fizički napadi na učesnike građanskih protesta, pripadnike raznih manjina, uzbunjivače koji svedoče o organizovanom kriminalu… Čak se i nasilje prema mladima i deci ne osuđuje, već jedan broj građana daje podršku i opravdava predsednika države kada abolira od krivične odgovornosti i naziva junacima grupu nasilnika koja palicama prebija devojku koja bespomoćno leži. „Do koje mere ovaj problem može biti prisutan u nekom društvu i da ima zabrinjavajući oblik u

[10] Opisana situacija ne obuhvata mere koje je izrekao sudski organ, osim ako i sam sud nije zloupotrebljen.

odnosu na opšte civilizacijsko kulturno nasleđe i opšte humane vrednosti pokazuje slučaj kada predstavnici najviših državnih funkcija javno opravdavaju ili glorifikuju razne zločine, etnička čišćenja, rasizam, terorističke napade i slična ubistva motivisana mržnjom, a da takvi postupci nisu propraćeni oštrom kritikom šire javnosti, ne nailaze na osudu, a nosioci javnih funkcija nisu suočeni čak ni sa političkom odgovornošću. Naprotiv, u javnosti se dodatno mobilišu njihovi politički istomišljenici koji poruku nasilja žele da prošire ličnim 'aktivizmom'. Takav direktni individualni čin političkog angažovanja, vođen mržnjom prema osobama drugačijeg izgleda, identiteta ili stava, jeste još jedna ilustracija direktne međuzavisnosti koja objedinjuje razne nivoe. Kao što je već bilo objašnjeno, socio-kulturni uticaji igraju ogromnu ulogu na individualno ponašanje, sposobni da kreiraju epidemiju individualnog nasilja." (Weisner 2024, str. 91).

Počinioci nasilja, torture i terora

Iz određene analize toga ko su ključni počinioci ili nosioci raznog nasilja i kakav je mehanizam delovanja, kakav je karakter tog nasilja i u kojim situacijama i na koji način su tom nasilju izloženi aktivisti, odnosno branitelji ljudskih prava, mogu se izvesti neki od ključnih uvida i zaključaka neophodnih za izradu strateškog plana bezbednosti i zaštite, što je predmet ovog priručnika.

Ključni i najopasniji kreatori, inspiratori, pokretači, organizatori i počinioci kulturalnog i strukturnog nasilja najčešće su osobe koje se nalaze u najvažnijim državnim institucijama koje je zarobila autokratija, znači javni funkcioneri, odnosno osobe čije je nasilje sakriveno, ili zamaskirano iza njihovih društvenih uloga, statusa, položaja i funkcija. Te osobe su, na primer, predlagači zakona kojima se uvodi sistemsko ukidanje ili ograničavanje prava i sloboda, autori javnih politika kojima se uvodi kultura kolektivnog sećanja koja afirmiše nedemokratske vrednosti poput diskriminacije, (neo)fašizma, rasizma, stigmatizacije… To su i predsednici i članovi komisija koje jednoglasno u jednom danu, bez javne rasprave ili mogućnosti uvida javnosti u njihove planove, donose uredbe o tome da se svi nazivi ulica u jednom naselju moraju promeniti i da svi novi nazivi moraju biti imena junaka iz ratnog doba nacionalne istorije (bez obzira, na primer, na to što su to imena i osoba osuđenih za ratne zločine), ili donose uredbe, u formi urbanističkog plana, da se sruši i raseli jedno naselje zbog planova investitora koji ulaganje u nekretnine koriste za pranje para, ili da se na centralnom gradskom trgu podigne spomenik osobi koja je u nacionalnoj istoriji simbol rasizma, šovinističkog pokreta, kolaboracije sa fašizmom... Kreatori, inspiratori, pokretači, organizatori i počinioci kulturalnog i strukturnog nasilja jesu i autori školskih udžbenika u kojima se promoviše rodna neravnopravnost i diskriminacija, kao i etnička distance. To su i autori zakona kojim se uspostavlja neinkluzivna i neintegrativna školska kultura i pedagoška praksa. To su i verski poglavari koji u svojim javnim nastupima zagovaraju nehumane, diskriminatorne i netolerantne međuljudske odnose, ili čak šalju ratno-huškačke poruke i veličaju osobe osuđene za ratne zločine. To su, znači, osobe koje su zaklonjene institucijama sistema, ili koje kao argument koriste autoritet koji imaju termini *tradicija*, *država*, ili, na primer, *nacionalni interesi,* dok sprovode sistemsko nasilje čiji je cilj masovno i temeljno urušavanje demokratskih vrednosti, a posebno ljudskih prava i sloboda, i kulture mirnog, nenasilnog i tolerantnog suživota svih građana, a pre svega imaju za cilj konzervaciju društvenih klasnih struktura i odnosa moći. Zbog toga što se za objašnjenje značenja kulturalnog i strukturnog nasilja pretežno koriste pojmovi i termini poput 'dugoročni proces', 'društveni fenomen', 'društvena struktura' ili 'društvene norme', koji proističu iz karaktera

‘sistema’, osobe koje čine kulturalno i strukturno nasilje, delujući u okviru institucija ili sistema, najčešće ostaju neprepoznati kao nasilnici.

Borci za ljudska prava i slobode se sa ovim nasilnicima najčešće susreću u institucijama sistema (za vreme rasprava u lokalnim i nacionalnom parlamentu, u i raznim drugim službenim prostorijama državne uprave i lokalne samouprave), ali i u medijima, na konferencijama, na javnim događajima i skupovima otvorenim za širu javnost. Njihovi međusobni susreti, odnosno interakcije, jesu obično retke, kratkotrajne, niskog intenziteta i dešavaju se u uslovima koje kontroliše sistem, odnosno režim. To je zbog toga što se takvi susreti obično dešavaju kao deo plana samog režima.

Druga najuticajnija i najagresivnija grupa nasilnika jesu oni koji nasilje koriste iz instrumentalnih razloga i, preko činjenja nasilja, za sebe obezbeđuju razne vrlo lukrativne koristi: bolje plaćeno radno mesto, beskamatni kredit u banci, oslobađanje od poreza za svoju kompaniju, izuzeće iz policijske istrage ili sudskog procesa, postavljenje za vođu kriminalnog klana, ili člana upravnog odbora javnog preduzeća, kupovinu državne imovine po simboličnoj ceni… Njihove aktivnosti predstavljaju neku vrstu mešavine kulturalnog, strukturnog i direktnog nasilja, ali su njihovi glavni zadaci, u sistemskom nasilju prema braniteljima ljudskih prava i sloboda, planiranje i sprovođenje institucionalnog nasilja (u okviru institucije, organizacije, preduzeća… u kojem rade), čuvanje hijerarhijske strukture, organizovanje i koordiniranje napada, obezbeđivanje logistike i upravljanje mehanizmom nasilja. Zato su oni prisutni od kabineta ministara i gradonačelnika, preko kancelarija direktora javnih preduzeća, uprava sportskih klubova, regionalnih središta verskih organizacija, sve do ulica, parkova i mesnih zajednica. I to su sve mesta na kojima se aktivisti susreću sa ovom grupom nasilnika. Ponekada se ti susreti dešavaju i neočekivano, neplanirano. I oni su daleko intenzivniji, češći i odvijaju se u dužem trajanju od prethodno opisanih susreta sa prvom grupom nasilnika. Nasilje koje sprovode osobe iz ove grupe ima i jednu dodatnu ulogu – da bude ohrabrenje, poziv na nasilje i primer sledećoj, trećoj grupi.

Treću grupu nasilnika čine oni koji su takođe uključeni i u kreiranje, inspirisanje, ili organizovanje raznog nasilja, ali su pre svega neposredni počinioci direktnog nasilja i njih je, od svih osoba koje čine razno nasilje, najlakše prepoznati ili uočiti kao konkretne počinioce. To su osobe koje jasno targetiraju svoje konkretne žrtve i prema njima čine konkretni nasilni čin (psihičko i/ili fizičko nasilje, uništavanje imovine, jednokratno ili repetitivno, s oružjem ili bez oružja, redovno ili povremeno…). Ove osobe, dok čine direktno nasilje, mogu nastupati kao individualna lica, u malim grupama, u velikim grupama, kao civilna lica ili kao uniformisana lica, čineći nasilje u lično ime, ili u ime neke organizacije ili pokreta, samoinicijativno ili organizovano… Ovi nasilnici najčešće imaju određene materijalne koristi od svog nasilnog ponašanja prema braniteljima ljudskih prava i sloboda, aktivistima antiratnog pokreta, feminističkog i drugih emancipatorskih pokreta, ali je vrlo često značajan pokretač njihove agresije unutrašnja motivacija koja je direktno u vezi sa njihovom kriminogenom ili agresonom[11] ličnosti. To mogu biti policajci koji ne poštuju pravila službe i zakon, i zloupotrebljavaju uniformu i ovlašćenja, „botovi“ – članovi vladajuće partije koji

[11] Agresija i agresivnost su termini različitog značenja, ali tim pitanjem se nećemo detaljnije baviti u ovom priručniku, jer je ta razlika vrlo specifično pitanje u okviru struke i nauke, a ta razlika u značenju nema veliki direktni značaj za cilj ovog priručnika.

obavljaju posebne zadatke na društvenim mrežama, članovi bandi, „sitni“ kriminalci i huligani koji pripadaju neformalnim paramilitarnim grupama kojima komanduju osobe koje blisko sarađuju sa službama bezbednosti diktatorskog režima… ali i osobe koje rade u režimskim štampanim i elektronskim medijima čiji je zadatak plasiranje u javnost jezika mržnje, odbrana autokrate i targetiranje određenih aktivista, pokreta, opozicionih političkih organizacija i njihovih lidera. Najveći i najčešći rizici za to da branitelji ljudskih prava i sloboda budu direktno fizički i psihički povređeni, i svi slučajevi uništavanja imovine i slični oblici vandalizma, potiču od ove grupe nasilnika, jer najveći broj direktnih kontakata u visokotenzičnim i visokorizičnim situacijama dešava se u interakciji sa njima. Ti susreti se dešavaju na najrazličitijim mestima i u najrazličitije vreme.

Četvrta mega populacija nasilnika jesu osobe koje podržavaju nasilje jer neguju stav o nasilju kao model regulisanja međuljudskih odnosa (u porodici, na poslu, školi, ulici…), ne vole demokratske vrednosti i veruju da primenjeno nasilje predstavlja odbranu države i nacionalnih interesa, zbog čega daju legitimitet autokratskim vlastima i sa simpatijama gledaju i odobravaju ponašanje diktatorskog režima prema aktivistima za ljudska prava i slobode. To su osobe koje zbog različitih ličnih životnih okolnosti preziru ideje modernizma, demokratije, ravnopravnosti, liberalizma, emancipacije… Njihovi motivi, porivi i interesi su najrazličitiji. Oni su najbrojnija od četiri kategorije populacije nasilnika, ali su njihovi resursi za delovanje, uključujući u to i energiju, potrebu i silu, najkraćeg trajanja i najmanjeg dometa. Njihov najvažniji doprinos nasilju sistema i zadatku odbrane diktatorskog režima jeste u davanju legitimiteta nasilju i prenošenju, odnosno umnožavanju poruke autokratskog vladara ka društveno marginalizovanim i stigmatizovanim grupama, kojima najčešće i sami pripadaju. Ako su vrednosti tradicionalizma i nacionalizma za prvu i drugu grupu nasilnika instrument, za četvrtu su te vrednosti iskrena uverenja. Iako je ova četvrta grupa nasilnika nužna za opstanak i širenje terora i torture koje sprovode prve tri grupe, kao i za direktno zastrašivanje aktivista, najveći broj njenih pripadnika se ipak ne može smatrati počiniocima krivičnog dela, niti su deo organizacione strukture, za razliku od nasilnika iz prve tri grupe. Između ostalog i zato što prve tri grupe stoje u jasnoj strukturi subordinacije, odnosno potčinjenosti unutar stroge hijerarhije diktature. Pripadnici ove četvrte grupe nasilnika obično nemaju nikakve direktne materijalne koristi od nasilja koje sprovode. Čak, dugoročno posmatrano, podržavajući autokratski režim i nasilnu kulturu, i oni trpe zbog kontinuiranog pada kvaliteta života, ličnog, i u svojoj neposrednoj i široj zajednici. Umesto benefita u vidu neke male materijalne koristi, njihov entuzijazam i podrška autokratiji bivaju „nagrađeni“ položajem ekonomske ucenjenosti i eksploatacije. Pripadnici ove mega grupacije nasilnika skoro uvek se mobilišu iz populacija koje su višestruko marginalizovane - stigmatizovanih, nedovoljno obrazovanih, iz ruralnih sredina i ekonomski vrlo slabih zajednica. Oni predstavljaju populaciju kojom režim najlakše manipuliše, koju najlakše korumpira, zaplašuje i ucenjuje.

Odnos između prve i ostalih grupa nasilnika možemo razumeti i iz rečenice kojom Vojin Dimitrijević opisuje tendenciju mnogih režima da najsurovije poslove oko obračunavanja sa svojim protivnicima prepuštaju stvarno ili navodno ‘nedržavnim’ grupama i organizacijama, „tzv. pomoćnim strukturama koje su karakteristične za mnoge autoritarne režime. One onda deluju iz ‘ubeđenja’ kao dobrovoljni branioci političkog sistema, za čije pak postupke država ne snosi odgovornost jer se njoj ne mogu formalno pripisati“ (Dimitrijević 2016, str. 65.). Dimitrijević podseća i na to da su ovu metodu usavršili fašizam i nacionalsocijalizam i pre

dolaska na vlast, te da su ‘bande’ uniformisanih i naoružanih pristalica vlasti „regrutovane mahom iz lumpenproletarijata i kriminalnog podzemlja, harale italijanskim i nemačkim ulicama i trgovima i postepeno onemogućile normalni politički život“ (Ibid str. 117.).

Vezu između najviših državnih funkcionera i oružanih bandi su građani Srbije mogli jasno videti i na raznim primerima tokom protesta u 2025. i 2026. godini. To su situacije u kojima predsednik države javno šalje poruku o tome da se granice dozvoljenog i nedozvoljenog u postupanju nasilnika ne određuju zakonom, već ličnom procenom predsednika države o tome gde su slobode lične samovolje u nasilju. Znači da je nasilniku dozvoljeno da samostalno odlučuje o tome kada će, kako i koliko primenjivati nasilje i prema kome, ukoliko se to nasilje čini u interesu režima. Dokaz toga jesu abolicije koje je delio predsednik države i kojima je suspendovao sudske krivične postupke. To je činio za osobe koje su automobilima uletale u građane nanoseći žrtvama teške telesne povrede, ali i za osobe koje su u Novom Sadu bezbol palicama tukle devojku koja je bespomoćno ležala, nazivajući ovo nasilje ‘junačkim’ delom. ‘Krivica’ te devojke bila je u tome što je lepila po gradu antirežimske plakate.

Napomena: Zbog opisanih razlika u karakteru i načinima na koje opisane četiri grupe organizuju i sprovode nasilje, potrebno je da branitelji ljudskih prava i sloboda definišu četiri različita strateška odgovora, shodno razlikama u izvorima nasilja s kojim se suočavaju. To znači da će se ti odgovori razlikovati međusobno i u odnosu na potrebne kompetencije i kapacitete, jer kompetencije i kapaciteti potrebni za zaštitu od prve grupe nasilnika sasvim su drugačiji od onih potrebnih za zaštitu, na primer, od treće grupe.
Primeri i predlozi za mere bezbednosti i zaštite u ovom priručniku odnosiće se pre svega na situacije direktnog nasilja koje čine lica druge i treće grupe nasilnika.

Strateški plan bezbednosti

Opšte je poznata stvar u disciplini ljudske bezbednosti da su na početku procenjivanja bezbednosnih rizika najvažniji identifikacija i analiza rizika. Da bi se ta procena uradila, neophodno je pronaći, prepoznati i opisati sve rizike i njihove potencijalne uticaje, što uključuje dva ključna segmenta – pitanje **pretnji** i pitanje **ranjivosti**, koja se potom posmatraju u kontekstu **kapaciteta** da se na njih odgovori. Zato klasična strategija bezbednosti i zaštite, koju treba da pripreme i primene aktivisti, obično započinje pitanjem **Procene rizika**, a potom slede pitanja o **Podizanju kapaciteta za odgovor na nasilje** (aktivnosti koje jačaju rezilijentnost, osnažuju i pripremaju grupu, odnosno organizaciju i čine je bolje zaštićenom). Ovi koraci, ili ovaj postupak opisan je u brojnoj stručnoj literaturi i predstavlja standardnu formulu koja se univerzalno primenjuje prilikom izrade plana za strategije bezbednosti za aktiviste civilnog društva koji rade u uslovima povišenog rizika od nasilja:

Procena rizika = pretnje + ranjivost / **kapaciteti za odgovor**[12]

Međutim, u ovom priručniku će ovaj standardni pristup biti nadograđen, a to znači da će, umesto kao u klasičnom modelu, u kojem priprema započinje pitanjem aktuelnih pretnji, kao prvi korak biti predloženo prikupljanje podataka i analiza ranije počinjenih i sada postojećih napada, klasifikacija istih i analiza, te potom sledi korak u vezi analize postojećih pretnji. Osnovni razlog za ovu promenu je u tome što se skoro u svoj literaturi koja predlaže razne metode grupnog rada o tome kako raditi na proceni i analizi pretnji, pretnje tumače jako dosledno, odnosno bukvalno i usko, te se u samom procesu grupnog rada, zbog primenjenih metoda i terminološke nepreciznosti, gube neki od najvažnijih i najrelevatnijih podataka. Benefiti koje će korisnici ovog priručnika imati od ovako unete promene jesu u tome što ova promena omogućava izradu strategija koje su znatno utemeljenije, pouzdanije i relevantnije. Ovakva izmena počiva na stavu da su podaci o dosadašnjim iskustvima u slučajevima napada kojima su aktivisti bili izloženi informacija od veće utemeljenosti i relevatnosti, i da se analizom tih iskustava može realnije proceniti izvesnost dešavanja novih slučajeva napada, nego što se to može učiniti analizom samo postojećih pretni[13].

[12] Videti izvore navedene na kraju priručnika u Resursi (str. 66-67)

[13] Kritički osvrt na dosadašnju svetsku praksu, razlozi za uvođenje ove izmene, i detaljniji opis toga u čemu je sadržana inovativnost pristupa na koji je ona primenjena, objašnjeni su na kraju priručnika, u Dodatku (a ne u osnovnom tekstu), kako ovaj deo teksta ne bi opterećivao tok rada na

Iskazano u formi formule, odnosno redosleda koraka to znači sledeće:

Procena rizika = napadi + pretnje + ranjivost / **kapaciteti za odgovor**

Sledeće unapređenje standardnog modela primenjeno u ovom priručniku jeste u načinu na koji se realizuje korak u vezi analize ranjivosti. Dosadašnja literatura nudi postupak koji vodi ka poprilično hipotetičkim i apstraktnim, nedovoljno upotrebljivim zaključcima. Inovativnost predloga iznetog u ovom priručniku jeste u tome što se procenjivanje ranjivosti, a potom i celokupnog rizika, zasniva na analizi karaktera planiranih akcija koje branitelji ljudskih prava planiraju da realizuju (prednosti ovog modela objašnjenje su u Dodatku, na stranama 62-65).

Dosadašnje situacije nasilja, pretnje i ranjivosti treba analizirati u odnosu na njihove vrlo jasne i konkretne materijalne i nematerijalne pokazatelje ili svojstva - (a) prostor i okruženje, (b) vreme, (c) aktere, (d) odnose, i (e) opremu/sredstva.

(a) Svojstva prostora i okruženja mogu biti višestruka: zatvoren-otvoren prostor, privatan-javan prostor, urban-manje urban, opremljen-neopremljen, osvetljen-neosvetljen… Detaljan opis opreme prisutne u prostoru nekada je vrlo važan, ali nekada je dovoljan i delimičan opis.

(b) I svojstva vremena su višestruka i višeznačna: doba dana, doba godine, privatno i slobodno vreme-radno/službeno vreme, vreme pre, tokom i nakon akcije…

(c) Vrlo je važno u analizi biti detaljan i u opisu svih aktera: vidljivih-nevidljivih, aktivnih-pasivnih, kolika je brojnost kojih aktera i kakav je način na koji su raspoređeni, kakva je eksponiranost…

(d) Za sve aktere ili grupe aktera potrebno je opisati u kakvim su ulogama, međusobnim odnosima i interakcijama bili.

(e) Ovde je jako važno uključiti i opisivanje svih sredstva ili opreme koja je tom prilikom korišćena (pribor, alat, predmeti, mediji…).

Da bi ovakva analiza bila jednostavnija i funkcionalnija, za potrebe ovog priručnika izrađeni su instrumenti koji sadrže sve najvažnije komponente, i analiza tih komponenti može biti od velike pomoći. Uz instrumente dat je i opis načina na koji ih treba koristiti. Naravno, nije nužno primeniti ove instrumente dosledno, ukoliko postoje razlozi i potrebe da se oni delimično izmene i redizajniraju (i u smislu sadržaja i u smislu forme) i prilagode specifičnim situacijama. Ovi instrumenti mogu poslužiti i kao inspiracija za izradu još kvalitetnijih instrumenata, ili posebno prilagođenih za pojedine elemente analize.

Primena ovih instrumenata tokom grupnog rada, izrada zadataka i grupna analiza dobijenih rezultata deo su procesa izrade strateškog plana bezbednosti grupe koja ih primenjuje.

---

strategiji, a kako bi svima onima koji žele da dodatno razviju svoje kompetencije, zbog profesionalnih, stručnih, naučnih ili drugih interesovanja ili potreba, to bilo omogućeno.

Kao što je već spomenuto, za potrebe ovog priručnika, za prvi korak u Proceni rizika, predložen je korak - **Napadi** - deo kojim se detaljno unapred utvrđuje način na koji je potrebno preventivno reagovati i pripremiti se za potencijalne slučajeve napada, i koji sadrži opise reakcija i mera, odnosno odgovora ili uputstva za ponašanje u situacijama kada napad traje, kao i nakon što je učinjeno nasilje. Za drugi korak, o analizi dosadašnjih pretnji, biće predložen originalan postupak, koji se suštinski razlikuje od onog koji je najčešće prisutan u literaturi.

Pre detaljnijeg objašnjenja u vezi sa ovim najavama, osvrnimo se kratko i na pitanje **resursa**. Za kreiranje strateškog plana bezbednosti i zaštite, jedno od ključnih pitanja jesu i resursi potrebni za bezbednost i zaštitu u specifičnim situacijama napada.

Vrlo su različiti resursi koji su potrebni da bi se odgovorilo na rizike od različitog tipa nasilja.

U principu, za zaštitu od prve grupe nasilnika, počinilaca kulturalnog i strukturnog nasilja, borci za demokratske vrednosti mogu koristiti vreme kao vrlo važan resurs, a posebno su značajne specifične kompetencije: stručnost, odnosno argumentacija, specifična znanja i sposobnosti, poput pregovaranja, zastupanja, zagovaranja, kritičko i strateško razmišljanje… Za razliku od uloge i značaja u zaštiti od prve grupe nasilnika, vreme kao resurs u slučaju zaštite od treće grupe nasilnika je izuzetno limitirano, argumentacija gubi na značaju, a sila postaje ključni resurs.

U nastavku, kao što je već spomenuto, najviše pažnje biće posvećeno planovima, merama i sredstvima zaštite i bezbednosti u odnosu na nasilje druge i treće grupe nasilnika.

Napadi, pretnje i ranjivosti nam govore o tome u kolikoj meri smo izloženi rizicima po bezbednost. Podizanjem naših resursa, odnosno kapaciteta, jačamo rezilijentnost prema nasilju i smanjujemo rizike. To znači da su zadaci našeg strateškog plana da:

1. Sačinimo set konkretnih mera i odgovora na tipske situacije nasilja;
2. Da identifikujemo i analiziramo pretnje;
3. Da utvrdimo naše ranjivosti, i
4. Da osmislimo Akcioni plan podizanja kapaciteta (resursa i kompetencija) za bezbednost i zaštitu.

Napomena: Redosled koraka u implementaciji Strategije bezbednosti ide suprotnim smerom od njene izrade. To znači da je prvi korak u realizaciji podizanje kapaciteta grupe za odgovor na napade.

U kojoj meri će predloženi zadaci prikazani u daljem tekstu, opisi tih zadataka, postupci izrade, instrumenti, tehnike… biti svrsishodni, u velikoj meri zavisi od karaktera grupe koja primenjuje ovaj priručnik (neformalna grupa mladih, lokalna organizacija političke partije, članovi upravnog odbora sindikata, koordinaciono telo nacionalne koalicije organizacija za ljudska prava, članovi inicijative za pokretanje internet portala…) i kapaciteta grupe da posvećeno radi na izradi plana (vreme izdvojeno za grupni rad, uslovi rada, postojanost radne grupe, kontinuitet u radu…). Najverovatnije je da će postojati potreba za redefinisanjem pojedinih zadataka, metoda ili tehnika.

Procena rizika bezbednosti

Analiza napada i pretnji

Ključna pitanja za početak rada na procenjivanju rizika jesu:

(a) Koje su najčešće i najteže situacije napada kojima smo do sada bili izloženi, i

(b) Ko su lica koja su nas napadala i na koje načine?

Zadatak 1

Postupak:

Da bi prikupili relevatne informacije i obavili kredibilnu analizu neophodno je da u realizaciji ovog koraka učestvuje što je moguće više osoba koje su bile direktno izložene napadima, ili su napadima svedočile.

Analizu radimo (a) u odnosu na žrtve, i (b) u odnosu na nasilnike.

U odnosu na žrtve

Zadatak je da se, koristeći kao pomoćnu tehniku sledeću klasifikaciju i primere, izlistaju do sada najčešće i najteže situacije napada na nas. Često će biti vrlo korisno odrediti jasan period za koji želimo da uradimo ovaj pregled (npr. za poslednjih mesec dana, poslednjih godinu dana...). To zavisi i od dinamike dosadašnjih aktivnosti naše grupe ili organizacije, raspoloživog vremena za izradu analize, hitnosti potrebe analize i sl. Rad na ovom zadatku će nam omogućiti zbirni grupni uvid i pregled iz kojih se mogu videti prvi obrasci i zajedničke karakteristike dosadašnjih napada na nas. U tabelu je potrebno uneti samo kratak opis napada koji se desio. Ukupan broj napada koji će biti na kraju vidljiv, odnosno zbirni pregled, nihova raznovrsnost ili uniformnost, frekventnost, obim, težina napada... sve su to značajne prve informacije za kasniju sveobuhvatniju analizu i zaključke.

Tabela 1: **Analiza situacije napada u odnosu na nas kao žrtve**

	Vrsta napada	**Situacija**
1.	Napad na psihički, fizički i socijalni integritet na pojedinačnu osobu (koja je član/članica naše grupe).	(npr, unošenje u lice i odgurivanje, poziv na mobilni sa nepoznatog broja i izgovaranje pretnji i psovki, pretnja u dečjem vrtiću da za njihovo dete od sledeće godine više neće biti mesta u vrtiću, podnošenje lažne prijave disciplinskoj komisiji na radnom mestu, *sms* poruka „posmatramo te“, polivanje farbom, policijsko privođenje na osnovu lažne prijave...)
2.	Napad na imovinu osobe/individualnih lica.	(npr, izgrebana vrata na automobilu, ispisivanje grafita po fasadi kuće, baćena eksplozivna naprava u dvorište, otimanje mobilnog telefona...)
3.	Napad na psihički, fizički i socijalni integritet grupe lica članova grupe.	(npr, objave na društvenim mrežama u kojima se neosnovano napada organizacija, verbalni napad na aktiviste u toku kampanje „od vrata do vrata“, bacanje predmeta na grupu okupljenu na ulici, SLAPP tužbe...)
4.	Napad na imovinu koja je u posedu (ne)formalne grupe ili organizacije.	(npr, uništavanje promotivnog materijala, cepanje ili paljenje stranačke zastave istaknute isped kancelarije, krađa kompjutera i podataka, razbijanje šoferšajbne na vozilu organizacije...)
5.	Napad na psihički, fizički i socijalni integritet lica u organizaciji (napad koji se desio u prostorijama organizacije, ili u prostoru u kojem je organizacija sprovodila aktivnosti).	(na primer tokom tribine, ili u zakupljenom prostoru u kojem organizacija organizuje izložbu, humanitarnu akciju…)

Zadatak 2

U odnosu na nasilnike:

Da bi odgovorili na ovo pitanje potrebno je koristiti klasifikaciju i objašnjenje o tome koje četiri grupe nasilnika možemo identifikovati, a to objašnjenje se nalazi na stranama o počiniocima nasilja i teroru režima (str. 15-18). Kao i u prethodom primeru, biće vrlo korisno odrediti jasan period za koji želimo da uradivo ovo prikupljanje podataka. S obzirom na to da je ranije objašnjeno značenje raznih vrsta nasilja (direktno, strukturno i kulturalno), i da je već objašnjena uloga prve grupe nasilnika u strukturnom i kulturalnom nasilju, kao i da će u priručniku fokus biti na osobe iz druge i treće grupe, u ovom zadatku potrebno je prikupiti podatke samo o situacijama direktnog nasilja. I u ovim situacijama potrebno je svaku situaciju nasilja samo vrlo kratko opisati. Pretpostavka je da će se najveći broj situacija izlistanih u narednoj tabeli pod kolonom *Direktno nasilje* podudarati sa informacijama koje smo već prikupili radeći na prethodnoj tabeli, ali će se najverovatnije desiti da će pregled iz perspektive ovog drugog koraka pomoći da naša prethodna lista postane potpunija, jasnija i detaljnija. Ipak, ukoliko se slučajevi napada ponavljaju, onda i nije potrebno da se ponovo opisuju, već se u prethodnu tabelu mogu staviti oznake, znači možemo situacije kodirati, poput stavljana šifri, i iste šifre potom je potrebno uneti u narednu tabelu.

Tabela 2: **Analiza situacije napada u odnosu na grupu nasilnika**

	Grupa nasilnika	**Detaljniji opis nasilnika** (može uključivati ime i prezime, adresu stanovanja, mesto zaposlenja, zanimanje, imovinsko stanje…)	**Direktno nasilje kojem smo bili izloženi**
1.	Prva grupa nasilnika	- - -	- - -
2.	Druga grupa nasilnika	- - -	- - -
3.	Treća grupa nasilnika	- - -	- - -
4.	Četvrta grupa nasilnika	- - -	- - -

Tabela 3: **Analiza slučajeva nasilja u odnosu na brojnost aktera obuhvaćenih situacijom**

(na osnovu dobijenih podataka iz prethodne dve tabele, u narednu tabelu je potrebno, u odgovarajuće polje, uneti samo broj koji označava koliko se određenih tipova napada desilo)

	1. Napad jedne osobe	2. Napad male grupe (2-5 osoba)	3. Napad velike grupe (više od 5 osoba)
4. …na jednu osobu.			
5. ...na malu grupu.			
6….na veliku grupu.			

Tabela 4: **Analiza slučajeva nasilja u odnosu na društvenu ulogu aktera**

	1. Napad policije ili drugog lica sa službenim statusom, javnih funkcionera ili najodgovornijih lica u javnom preduzeću…	2. Napad lica aktivnih u paradržavnoj/paramili-tarnoj organizaciji…	3. Napad lica u ulozi građana (prisutnih u ličnom/privatnom svojstvu)…
4. …na lica sa službenim statusom, javne funkcionere ili odgovorna lica u javnom preduzeću (članova grupe).			
5. …na lica koja su članovi grupe i u momentu napada bila u ulozi građana (prisutnih u ličnom/privatnom svojstvu)			

Tabela 5: **Analiza slučajeva nasilja u odnosu na status aktera u (formalnoj ili neformalnoj) političkoj organizaciji**

	Napad volontera/simpatiz. političke organizacije…	Napad članova političke organizacije…	Napad funkcionera političke organizacije…	Napad paramilitarne grupe…
…na volontere/simpatizere naše grupe/organiza.				
…na članove naše grupe/organizacije.				
…na funkcionere naše organizacije.				

Povezujući informacije iz prve tabele sa narednim tabelama možemo sagledati konkretno na slučaju naše grupe ili organizacije (npr. za poslednja tri meseca) koja konkretno lica su činila prema nama koju vrstu nasilja, ko su bile njihove (namerne/ciljane, ili slučajne) žrtve, kog obima su bili ti napadi, u kojoj su formi napadači nastupali… i imati već prve utiske o sistemu ili obrascu koji možda postoji u tim napadima, što takođe može ukazati i na to da su određeni napadi bili deo strateškog plana grupe nasilnika. U slučaju da je grupa ili organizacija koja radi ovu analizu deo šire nacionalne organizacije ili strukture (koalicije, mreže, asocijacije…), čiji će ostali strukturni delovi takođe raditi ovu analizu, to bi omogućilo da se iz uporednih analiza lako uoči da li iza napada postoji viši rang koordinacije i planiranja sistemskih napada, što podrazumeva i hijerarhijsku strukturu i subordinaciju, i to da grupe nasilnika nisu samoorganizovane, *ad-hoc* grupe koje deluju samoinicijativno, već da ih mobiliše i koordinira i sredstvima snabdeva određena organizacija, što bi ukazalo na postojanje namere i cilja sprovođenja sistemskog nasilja, a ovakvi nalazi bi mogli biti i deo forenzičkog postupka za ispitivanje pretpostavke o teškom krivičnom delu ili teroru.

Svojstva elemenata nasilja

Na strani 20. ukratko je objašnjeno da situacije napada i ranjivosti treba analizirati u odnosu na njihove vrlo jasne i konkretne materijalne i nematerijalne pokazatelje ili svojstva - (a) prostor i okruženje, (b) vreme, (c) aktere, (d) odnose, i (e) opremu/sredstva, i dat je detaljniji mogući opis istih. U sledećem koraku koristićemo produkte sa prehodnih zadataka i pridodaćemo im opise spomenutih svojstava. To će nam omogućiti bolju kontekstualnu i situacionu analizu i olakšati uvid u to u kojoj meri ova svojstva (prostor, vreme, oprema…) utiču na metode koje se koriste u napadima, na tok i intenzitet nasilja, na težinu povreda, broj žrtava, mogućnost prevencije i zaštite, idr.

Zadatak 3

Tabela 6: Analiza slučajeva u odnosu na mesto nasilja

(ukoliko su situacije iz prve dve tabele stavljane pod *kôd*, odnosno dodeljivana im je šifra, onda se ta ista šifra može koristiti i ovde, kako bi se izbeglo to da se isti događaj dva puta opisuje).

1. Napad na ulici.	1. 2. 3.
2. Napad na radnom mestu/školi.	1. 2. 3.
3. Napad u javnom zatvorenom prostoru (pošta, banka, javno preduzeće, stanica, bolnica, zgrada opštine, sportska hala, prodavnica, restoran…).	1. 2. 3.
4. Napad u dvorištu kuće.	1. 2. 3.
5. Napad u kući.	1. 2. 3.
6. Napad u virtualnom prostoru (društvene mreže, mediji…).	1. 2. 3.

Tabela 7: **Analiza slučajeva nasilja u odnosu na aktivnost napadnutih lica**

1. U toku radnog vremena i obaveza.	1. 2. 3.
2. U slobodno i privatno vreme.	1. 2. 3.
3. U toku individualne angažovane aktivnosti (samoinicijativno prisustvo nekom događaju i samoinicijativna angažovana akcija na javnom mestu ili u javnom prostoru, npr. društvene mreže).	1. 2. 3.
4. U toku učešća u javnoj (stranačkoj) aktivnosti, ili akciji organizacije (navesti kojoj).	1. 2. 3.
5. U toku aktivnosti u prostorijama stranke.	1. 2. 3.

Tabela 8: **Analiza slučajeva napada u odnosu na korišćena sredstva i opremu za napad**

Sredstva i oprema (pribor, alat, medij…) korišćena za napad.	1. 2. 3.
Sredstva i oprema (pribor, alat, medij…) korišćena za zaštitu.	1. 2. 3.

Tabela 9: **Analiza slučajeva u odnosu na vreme kada su se napadi dešavali**

Opis nasilnog slučaja	Relevantan opis vremena kada se desilo nasilje (doba dana, dan u nedelji, mesec, učestalost…)
1.	
2.	
3.	

Zadatak 4

Već je ranije objašnjeno da su pretnje takođe vrsta napada, ali se mogu razumeti i kao najava novih napada. Istovremeno, jedan značajan deo pretnji se nikada ne ostvari. Pretnja može biti shvaćena vrlo ozbiljno i izazvati ozbiljnu uznemirenost i strah, i može potpuno poremetiti način na koji osoba, kojoj je upućena, funkcioniše. Istovremeno, neko će potpuno isti sadržaj pretnje, upućen na isti način (medij) rešiti da u potpunosti ignoriše. Pretnje u sebi nose brojni potencijal hipotetičkog. Nekada ćemo znati ko stoji iza pretnji i one čak neće biti ni anonimne, i biće izrečene javno, pred svedocima. Moguće je da će neke pretnje biti upućene i sa nepoznate adrese, odnosno upućene na način da osoba koja ih je uputila sakrije svoj identitet. Nekada će pretnje biti upućene pojedinačnim osobama, a nekada celoj organizaciji. Nekada će pretnje biti upućivane svakih nekoliko dana, na razne načine koji će odražavati povećanje intenziteta i izvesnost sve težeg napada, a nekada će postojati samo jedna pretnja, nakon koje novih pretnji više neće biti. Iza nekih pretnji stajaće samoinicijativni postupci individua, a iza nekih drugih pretnji stajaće čitava organizacija ili pokret. Neke će pretnje biti slate u lično ime, a neke u ime nekih drugih… Sve ove, a i dodatne informacije, u zavisnosti od konkretnog slučaja, treba da budu tema razgovora u grupi/organizaciji koja dobija pretnje, ili čiji članovi pojedinačno dobijaju pretnje, bez obzira na to kako se te pretnje razumeju, kakvog su sadržaja, kojim se medijem upućuju… Članovi grupe treba jedni druge da informišu o takvim situacijama čak i ako misle da povod za pretnju nije direktno u vezi sa njihovim političkim aktivnostima, odnosno radom u organizaciji. Ukoliko je više osoba iz organizacije dobijalo pretnje, potrebno je videti šta su zajednički elementi svih tih pretnji (vreme slanja, sadržaj, medij, motiv…). Neophodno je tokom rada grupe zapisivati na poster/flipčart sve ključne elemente svake situacije pojedinačno, kako bi svima koji učestvuju u radu ove informacije bile pregledne i kako bi se svima olakšala konačna analiza.

Zaključke na kraju ove grupne diskusije treba povezati sa rezultatima rada na prethodna tri zadatka. Na primer, da li su tipovi i karakter napada, kojima su članovi grupe, tj.

grupa, već bili izloženi, isti, slični, ili različiti od tipova i karaktera nasilja sadržanim u pretnjama. Što je veća podudarnost, pretnja dobija na izvesnosti. Ukoliko se, pak, u pretnjama preti tipom i karakterom nasilja koje do sada prema članovima, odnosno grupi, nije bilo primenjeno, ili ako pretnje dolaze od izvora/osoba koje do sada nisu bile identifikovane kao napadači, verovatnoća da će pretnje biti ostvarene značajno opada. Ovu analizu treba posmatrati i u kontekstu dinamike društvenih događaja koja je objašnjena u tabeli 10 (stranama 34-35).

Zadatak 5

Nakon realizovana sva 4 zadatka, potrebno je uporediti sve njihove nalaze, uvide, ili zaključke. Potrebno je pronaći sve zajedničke elemente, utvrditi da li postoje određeni obrasci, modaliteti funkcionisanja tih napada. I sve je to potrebno zapisati. Ceo proces izrade plana strategija bezbednosti može potrajati danima ili nedeljama. Zato je važno sve zaključke, značajne uvide i sumiranja diskusija zapisivati, kao i čuvati sve tabele, odnosno produkte. O ovim obavezama može brinuti osoba koja facilitira ceo proces, ili, na primer, posebna osoba koja je zadužena za dokumentovanje/izveštavanje i pripremu sastanaka. Ceo zadatak izrade plana strategija može biti i zadatak o kojem će unutar organizacije brinuti jedna posebna *ad-hoc* radna grupa (*task-force*).

Sada je grupa spremna za sledeći zadatak, odnosno početak rada na analizi ranjivosti (podsetimo se formule koju primenjujemo: Procena rizika = napadi + pretnje + ranjivost / kapaciteti za odgovor).

Analiza ranjivosti

Već je rečeno da je važno razumeti da samo jedan manji deo napada kojima će u budućnosti aktivisti biti izloženi zavisi od toga šta su branitelji ljudskih prava do sada radili, ali da najveći deo napada koji će se desiti u budućnosti zavisi od toga šta će branitelji tek uraditi. Jedno od značenja ove poruke jeste da je nužno u planiranje svake akcije uključiti i procenu ranjivosti. Priprema za realizaciju akcije, iz perspektive bezbednosti i zaštite, završava se tek kada, na osnovu procenjene ranjivosti, organizator obezbedi i adekvatne kapacitete i kompetencije za sprovođenje akcije uz mere prevencije nasilja, smanjenja rizika i pripremljenog odgovora na potencijalne napade.

Ključna pitanja za rad na analizi ranjivosti jesu:

(a) U čemu se sastoji naša[14] ranjivost, i

(b) Kako da je blagovremeno prepoznamo.

Principijelan i univerzalan odgovor jeste da karakter i elementi naše ranjivosti u budućnosti više proističu iz planiranih aktivnosti same grupe, nego dosadašnjih napada i pretnji. Iz dosadašnjih napada možemo zaključiti koje su naše ranjivosti postojale ranije, ali ono o čemu treba najviše da brinemo jeste sa kojim ćemo se ranjivostima tek susresti i za koje ranjivosti moramo biti spremni. Ukoliko grupa ne poseduje plan ili ideju za izvođenje neke akcije/aktivnosti, onda je, zbog niskog nivoa aktivizma, odnosno visokog nivoa pasivizma, njena potencijalna ranjivost vrlo mala. Ukoliko grupa, s druge strane, planira veliku javnu akciju na otvorenom javnom prostoru, akciju na kojoj očekuje značajan odziv građana, i pri tome ima jako malo vremena za dobru pripremu događaja, onda se ranjivost grupe višestruko i značajno uvećava. Karakter događaja je takođe vrlo bitan – da li je u pitanju protest (npr, ispred policijske stanice), ili je u pitanju humanitarna akcija. Da li je poruka akcije usmerena protiv vlasti; da li poruka akcije dovodi u pitanje i kritički preispituje neki javni tabu (kult); u kojoj meri je provokativna u odnosu na vrednosti i stavove većine građana; čiji su interesi i potrebe artikulisani u poruci koja će biti upućena sa ovog javnog skupa… I analiza toga u kojoj je meri društvo osetljivo na određena pitanja i probleme u trenutku izvođenja akcije je bitna za razumevanje stepena ugroženosti ili ranjivosti organizatora i očekivanih učesnika. Da li su u proteklom periodu ovakvi skupovi ili tipovi akcija već bili organizovani i koji su bili efekti u odnosu na pitanje ranjivosti (npr, događaj je prošao uz nekoliko manjih incidenata, poput dobacivanje prolaznika, ili je organizator danima pre akcije bio pod pretnjama da policija možda neće dozvoliti njeno održavanje zbog najavljenog sukoba i

[14] Značenje „naše“ ranjivosti treba razumeti vrlo široko jer se ta ranjivost ne odnosi samo na ranjivost neposrednog/direktnog organizatora i realizatora akcije, već i na sve osobe koje će događaju prisustvovati, ili će na neki drugi način biti povezane sa samim događajem (npr, slučajni prolaznici, osobe čija je radna obaveza da u to vreme budu prisutne na tom mestu, poput zaposlenih/službena lica u zgradi opštine isl).

napada jedne ekstremne organizacije na organizatora događaja). Čijim se interesima organizator suprotstavlja organizovanjem događaja sa određenom porukom?

Znači, što je plan aktivnosti koje grupa želi da realizuje u budućnosti jasniji, i što bolje odražava *grand* strategiju grupe, što se planirana aktivnost bolje zasniva na realnim resursima grupe, tim će ranjivost biti manja, a grupa bolje pripremljena i zaštićena. Nema previše smisla raditi analizu ranjivosti ukoliko grupa ne poseduje plan rada, ili nema ideju o tome šta će raditi u skorije vreme.

Sporadično, i najširi društveni kontekst može biti od velikog, čak presudnog uticaja na stepen ranjivosti organizacije u jednom kratkom periodu. Na primer, takvo je stanje ranjivosti za članove lokalnog ili nacionalnog parlamenta i kandidata na listama u vreme predizborne kampanje, ili onih organizacija koje su aktivne u vreme nacionalnih kampanja. I stepen i karakter te ranjivosti može se posmatrati u različitom kontekstu ili fazama: predizborna faza, izborni dan, postizborna faza.

S obzirom na to da su upravo izborni ciklusi vreme kada se najčešće dešavaju najteži napadi na branitelje demokratije, spomenimo nekoliko karakteristika ove situacije (tabela 10).

Tabela 10: **Opšte karakteristike stanja bezbednosti u periodu tokom izborne kampanje**

Period	Karakteristike
Vreme pre izborne kampanje.	Napadi manjeg inteziteta, sporadični; napadi često odražavaju samoinicijativne akte pojedinaca koji su članovi lokalne zajednice. Postoji prostor za direktnu konstruktivnu i nenasilnu komunikaciju. Napadi su osmišljeni tako da imaju pretežno psihičke efekte na žrtvu.
Vreme tokom izborne kampanje.	Napadi su učestaliji, većeg intenziteta i imaju teže posledice. Prisutna je upotreba raznih metoda, uz zloupotrebu javnih institucija (npr. policije, javnih komunalnih preduzeća…). Napadači su ređe pojedinci, a sve češće organizovani u male grupe koje deluju koordinisano, uz sve širu listu ciljanih žrtava i nanošenje sve veće materijalne štete. Prostor za direktnu konstruktivnu i nenasilnu komunikaciju je minimalan i dešava se praktično kao deo kontrole štete, ili nastojanja da nasilje deeskalira u kriznim situacijama.
Dan glasanja	Nasilje je targetirano, grupno, instruisano i koordinisano, uz jaku logističku podršku veće organizacije. Napadi su često sinhronizovani sa reakcijom policije. Nasilnici na terenu su i mobilisane grupe iz drugih sredina koje su specijalno obučene i opremljene da deluju u određenoj lokalnoj zajednici. Primenjuju se ekstremnije vrste nasilja (npr. slučajevi kidnapovanja, upotreba eksplozivnih naprava, prebijanje…), ali i brojne inovativne mere sabotaže i diverzije koje će započeti i tokom noći dan pre samih izbora, a koje do tada nisu primenjivane, poput ubacivanja pur-pene u auspuh automobila isl. Psihičko stanje nasilnika karakteriše pre svega jaka mržnja, bes i agresija. Mogućnost za konstruktivnu interpersonalnu ili intergrupnu komunikaciju je praktično potpuno zamenjena merama fizičke zaštite uz demonstraciju sile.

Neposredno nakon zatvaranja biračkih mesta	Čak i u fasadnim demokratijama, hibridnim režimima i državama pod vlašću diktatora, dan izbora ili referenduma je uvek bio vrlo važan jer je bio viđen kao povod za velike demonstracije i vrlo retku zakonitu formu za demokratske promene na koje građani obično čekaju čak i godinama. Zbog toga i svaki autokratski režim posebno planira mere i metode koje će upotrebiti specijalno za vreme i/ili neposredno nakon zatvaranja biračkih mesta. Te mere mogu se oceniti i kao nove ili inventivne u repertoaru policije i paramilitarnih grupa, u odnosu na do tada primenjene, uz taktike posebno razvijene za primenu u samoj noći nakon izbora. Kao što su građani Srbije već doživeli jedinstven napad režima 15. marta 2025. godine u Beogradu, tokom verovatno najvećih demonstracija ikada organizovanih u Srbiji, tako će i na izborni dan, 25. oktobra 2026. god., odnosno u noći nakon izbora, građani videti nova sredstva, opremu i taktike koje će koristiti policija i paramilitarne organizacije. Takav arsenal može uključivati bombe za zaslepljivanje i razne raspršivajuće supstance, gumene metke, oruđa koja proizvode elektrošokove na masu… ali i posebne *ad-hoc* sabirne centre, izvan službenih prostorija policije, za uhapšene demonstrante, masovne brzopotezne sudske procese u istoj noći za izricanje mera pritvora… Strateški cilj režima u noći nakon izbora mogao bi biti da u što kraće vreme, odnosno što je moguće brže, što je moguće veću grupu građana skloni sa ulice i spreći duže ostajanje velike grupe demonstranata na ulicama, znajući da će, što je veća grupa građana prisutna na ulicama i što to okupljanje duže traje, režim biti u sve većoj krizi: „Cilj svakog terora jeste, ponavljamo, održavanje što šireg kruga ljudi u stanju pasivnosti i pomirenosti sa stanjem i poretkom, bilo da se to postiže i drugim sredstvima, koja liče i na dobrovoljni pristanak. Društvo se tako razdrobljuje u gomilu pojedinaca, koji su konačno meta terora“ (Dimitrijević str. 157.). Tog izbornog dana i noći, policija i paramilitarne organizacije obično imaju samo jedan komandni centar i najveću suboordinaciju. U takvoj situaciji nisu isključene čak i akcije fizičke likvidacije protivnika. Eskalacija nasilja se tada dešava i zbog toga što se članovima bandi dozvoljava da samostalno odlučuju o tome kada će, kako i koliko primenjivati nasilje i prema kome. Zbog toga je predviđanje ovih nasilnih situacija, u smislu vremena dešavanja, mesta, ili primenjenog nasilnog metoda vrlo teško.

Sledeći zadatak za grupu jeste rad na instrumentu koji grupi treba da omogući uvid u stanje ranjivosti i omogući pripremu grupe za odgovor na potencijalnu ugroženost u tačno određenoj situaciji.

Zadatak 6

Primer instrumenta koji može pomoći u prikupljanju informacija za analizu ranjivosti u odnosu na konkretnu akciju:

Ranjivost aktivista i učesnika koja proističe iz svojstava prostora i okruženja u kojem je planirano izvođenje aktivnosti: zatvoren-otvoren prostor, privatan-javan prostor, urban-manje urban, opremljen-neopremljen, osvetljen-neosvetljen… Opis opreme/materijala prisutnih u prostoru.		
Aktivnost 1. (npr, *Otvaranje izložbe u alternativnom prostoru o antirežimskim karikaturama*, ili *Izložba fotografija koje svedoče o nasilju režima*…) **Stanje**: (npr. neki delovi prostora su neosvetljeni, prostor je u strukturi razdeljen na manje celine, prostoru se prilazi sa nekoliko otvorenih strana, u nekim delovima prostora ne postoji dobar signal za mobilni telefon, ne postoji dobra preglednost, prostor je neuređen i u prostoru se nalazi razni otpadni material, prostor je dobro zvučno izolovan, prostor ima velike staklene površine, do prostora se stiže samo određenom vrstom transporta…).	**Ranjivost**: (koja proizilazi iz datog stanja) (npr. nemogućnost vizuelnog kontakta, izloženost fizičkom napadu iz različitih pravaca, rizik od upotrebe dostupnog otpadnog materijala kao oružja, nemogućnost upotrebe megafona za kontrolu i koordinaciju…).	**Mere**: (npr. uneti dodatnu rasvetu, jasno postaviti lako vidljiva vizuelna sredstva komunikacije, koncentrisati aktivnosti u delu prostora koji je očišćen i uređen, udaljiti učesnike od velikih staklenih površina, napraviti plan evakuacije u slučaju upada paramilitarne grupe, pripremiti material kojim se može blokirati put i otežati kretanje grupe nasilnika, pripremiti kofe sa vodom ili kofe sa peskom, naučiti raspored vrata i prozora, postaviti koordinatore na ključna mesta, dogovoriti sistem komunikacije u slučaju veće međusobne udaljenosti…).

Ovakvu analizu treba uraditi i u odnosu na ostale karakteristike koje su u vezi sa planiranim aktivnostima: vremenom, akterima, ulogama i odnosima, sredstvima i/ili opremom, u zavisnosti od toga koja od spomenutih svojstava jesu ključna ili najrelevantnija za realizaciju konkretne aktivnosti.

Sledeći korak u proceni ranjivosti podrazumeva povezivanje rezultata rada na zadatku 6 i rezultata rada na analizama *napada* i *pretnji* koje su u vezi, iste ili vrlo slične sa planiranim aktivnostima koje su bile analizirane u zadatku 6. To znači da, ako je Aktivnost u zadatku 6, za koju je procenjivana ranjivost, bila, na primer, *organizacija javne tribune*, onda se ova procena ranjivosti (i mere) povezuje sa svim rezultatima analize *napada* i *pretnji* koje su se odnosile na ranije javne tribine, ili vrlo slične akcije koje je grupa organizovala (to može, na primer, biti pokušaj upada na javni događaj grupe neistomišljenika s ciljem izazivanja nereda i prekida događaja, ili cepanje plakata koje smo prethodno lepili po gradu najavljujući naš događaj, ili ubacivanje petarde među prisutne posetioce našeg događaja, s ciljem izazivanja panike, straha…). Ili, ako je analizirana planirana aktivnost, npr. „Anketa građana o prepoznatljivosti i uticaju organizacije u lokalnoj zajednici“, onda rezultate ove analize ranjivosti treba dovesti u vezu sa ranijim iskustvima sa napadima ili pretnjama koje je grupa imala prilikom izvođenja ove ili vrlo sličnih akcija u prethodnom periodu (npr, možda su to bile situacije dobacivanja prolaznika, provociranja nasilne verbalne komunikacije, situacije fizičkog nasrtanja na naše anketare, cepanja našeg promotivnog materijala…).

Ovaj korak omogućiće grupi da upotpuni listu prepoznatih ranjivosti i potrebnih mera prevencije i zaštite, čime će svoju *procenu rizika* od nasilja učiniti relevantnom, utemeljenom, konkretnom i detaljnom.

Ukoliko grupa želi da ima sveobuhvatni tabelarni pregled svih ovih koraka, onda za tu svrhu može koristiti sledeći instrument:

Tabela 11: **Šema skraćenog i ubrzanog postupka analize ranjivosti i planiranja mera zaštite**

Aktivnost (koju tačno akciju spremamo)	**Ranjivost** (koje su naše ranjivosti koje proističu iz ove akcije – prostor, vreme, oprema, akteri…)	**Napadi i pretnje** (koje smo imali u ranijim takvim aktivnostima i pretnje koje sada primamo koje su u vezi sa planiranom akcijom)	**Pouke** (iz ranijih situacija napada/šta smo naučili/šta je potrebno unaprediti)	**Mere prevencije i zaštite** (koje je potrebno da preduzmemo u odnosu na identifikovane ranjivosti i planiranu akciju)

Napomena: Ukoliko grupa/organizacija raspolaže s minimumom vremena, odnosno nedovoljno vremena za planiranje i organizovanje određene akcije, onda se, kao izuzetak, ceo proces rada na strategiji može pojednostaviti i ubrzati na način da se kao početni korak odmah pristupi Zadatku 6 (preskočivši ostale zadatke), a potom uradi analiza *napada* i *pretnji* koje je grupa imala prilikom ranije realizovanih istih ili sličnih događaja (postupak opisan u tabeli 11). I ovako skraćen postupak biće svrsishodan i omogućiće ostvarenje cilja. Međutim, preskočivši sve ranije zadatke (1 – 5), grupa će ostati bez važnih uvida, iskustva iz procesa grupnog rada, ostaće bez razmene važnih informacija, uvida i razumevanja dinamike napada i nasilja kojem su bili izloženi u dužem periodu, možda i bez prepoznavanja nekih aktera, a rad će poprimiti karakteristike hitnosti i improvizacije, koncentrisan na taktike, uz smanjenje produkta značajnih za izradu raznih kratkoročnih i dugoročnih strategija, a sve je to važno kao izgradnja kompetencija grupe.

Zaštita od specijalnih metoda napada

Neke posebne vrste napada na antirežimske pokrete i političke organizacije do sada u priručniku nisu spominjane, a reč je o takozvanim specijalnim metodama napada.

Infiltracija agenata režima u antirežimske pokrete, dezinformacije u medijima, izazivanje podela i zavađenje opozicionih aktera, uvlačenje lidera prodemokratskih organizacija u afere i kriminal, aktiviranje „spavača", „crna propaganda“[15]... neke su od standardnih metoda režima. Iako ove metode spadaju u specijalne metode, neophodne su redovne mere zaštite grupe, organizacije, ili pokreta. Neke od efikasnih metoda zaštite, koje su nam poznate iz iskustva raznih *People power* pokreta, podrazumevaju transparentne procese donošenja odluka, distribuirano i decentralizovano liderstvo, široka raspodela obaveza i odgovornosti, uz alternacije uloga (kao u pozorištu), pažljivo planiranje, poštovanje protokola komunikacije, kao i disciplina u vezi sa primenom principa nenasilja objašnjenih na stranama 9-10.

[15] Izraz „Crna propaganda“ koristi se za propagandne aktivnosti u kojima pravi autor plasira javnosti poruku za koju zna da će izazvati opšte neodobravanje i oštre kritike, a pri tome krije svoj identitet i pokušava da javnost ubedi da je pravi autor te poruke protivnička strana. U suštitni, radi se o kreiranju poruka koje su za širu javnost neprihvatljive i odbojne, a podmeću se javnosti kao da je njihov izvor protivnik, dok pravi autor ovih poruka krije svoj identitet.

Podizanje kapaciteta za odgovor na nasilje

Ključno pitanje za rad na podizanju kapaciteta jeste:

(a) Šta nam je sve od resursa i kompetencija potrebno da bi sproveli mere prevencije i zaštite.

Nakon što je vaša grupa detaljno sagledala stanje u vezi sa *napadima*, *pretnjama* i *ranjivošću*, i definisala opšte i posebne zaključke, potrebno je da pripremi plan podizanja, odnosno izgradnje kapaciteta, kojim će utvrditi koje tačno mere treba preduzeti da bi ojačala sopstvenu rezilijentnost, zaštitila se od potencijalnih povreda, šteta i drugih efekata moguće upotrebe nasilja protiv grupe, ili izbegla potencijalne napade. Podizanje tih kapaciteta moguće je razložiti na pitanje resursa, a ključni resursi jesu: ljudski resursi, prostor, oprema, vreme, informacije i resursi zajednice.

Od ljudskih resursa ovde nam je najvažnije pitanje kompetencija[16] (znanje, veštine i stavovi). O prostoru kao resursu dobro je razmišljati u širem kontekstu od posedovanja kancelarije. I mnogi drugi prostori mogu se koristiti za tu svrhu, a često organizacije realizuju akcije i u nekom drugom prostoru, koji nije kancelarijskog tipa. Razmotrite mogućnost korišćenja virtuelne kancelarije. Vreme je vrlo specifičan resurs jer se, za razliku od ostalih resursa, ne može obnoviti. Vreme koje posedujemo se uvek smanjuje. Resurs zajednice predstavljaju svi materijalni i nematerijalni resursi koje možemo koristiti. To uključuje stvari od

[16] Znanja o strateškom komuniciranju, nenasilnoj komunikaciji i pregovaranju, uz sposobnost strateškog razmišljanja, jesu neka od ključnih kompetencija zaštite i našeg čitavog sistema bezbednosti.

lokalnog kulturnog nasleđa i kolektivnog sećanja, specifičnih urbanih i arhitektonskih celina lokalne zajednice (npr, napuštena javna garaža, memorijalni centar, plato ili amfiteatar ispred gradske biblioteke, hol u centru za kulturu…), specifičnog socijalnog kapitala i organizacione kulture, lokalnih medija, društvenih mreža, mreže volontera i simpatizera, saobraćajne infrastrukture, sportskih centara, obližnjeg izletišta, specifične redovne dinamike života u lokalnoj zajednici (npr, koji dan u nedelji je pijačni dan, kojeg dana u nedelji u seosku ambulantu dolaze doktori...), do neformalnog kluba ljubitelja crno-belih filmova i individualaca i entuzijasta koji vode privatne podkaste, blogove, objavljuju na *YouTube* kanalu video zapise, iniciraju humanitarne akcije… Lokalna zajednica poseduje brojne resurse za samopomoć.

Jedan od potencijalno vrlo moćnih resursa jeste model lokalne *sigurnosne mreže,* koji je moguće i potrebno izgraditi od raznih resursa koje poseduju razne zajednice u lokalnoj sredini.

Sigurnosne mreže

Sigurnosna mreža je samoinicijativna, samoorganizovana mreža solidarnosti za pitanja prevencije nasilja, zaštitu i bezbednost na lokalnom nivou za borce za ljudska prava. Ona funkcioniše i kao infrastruktura (bez jasne forme) i kao operativna jedinica. Izgrađuje se kroz umrežavanje, partnerstvo i savezništvo raznih lokalnih aktera – formalnih i neformalnih, individualaca i institucija. Iako njeno funkcionisanje može trajati i nekoliko meseci, ono je ipak jednokratno. Sigurnosnu mrežu treba izgraditi u lokalnoj zajednici onda kada je ugrožena bezbednost stanovnicima te zajednice zbog njihove borbe za kolektivna, opšta ljudska prava i slobode, demokratske vrednosti, pravo na transparentnu lokalnu samoupravu, građansku participaciju i sl. Odnosno, kada je u toku društvena kriza zbog toga što su neke grane vlasti paralisane, otuđene od građana, ili zloupotrebljene (npr, policija, pravosuđe, parlament…). Sigurnosne mreže jesu model samozaštite građana od režimske torture i resurs za efikasno pružanje podrške, pomoći, i zaštitu članova mreže. Njeno funkcionisanje jeste najčešće

putem neformalnih odnosa, ali uz intenzivnu komunikaciju kroz sve moguće i dostupne kanale i medije, zvanične i nezvanične strukture. Izvan sopstvene sigurnosne mreže, članovi mreže mogu poruke slati: drugim neformalnim ili formalnim grupama ili organizacijama (bajkerima, ratnim veteranima, grupi umetnika, zanatlija, sportista, udruženju biciklista, volonterima Crvenog krsta/polumeseca…), raznim nevladinim političkim i društvenim subjektima (sindikatima, političkim partijama, verskim zajednicama), medijskim kućama, strukovnim/esnafskim udruženjima i komorama, privatnim preduzetnicima, poljoprivrednicima, ali i međunarodnim institucijama i kancelarijama, državnim institucijama i nezavisnim/kontrolnim telima. Naravno, i povodi za obraćanje na razne adrese, kao i same poruke, biće vrlo različiti, od poziva za pomoć u vidu donacija poput prostora za izložbe, donacije biber sprejeva, kišobrana, fluoroscentnih prsluka, boca sa vodom, baterijskih lampi, malih digitalnih video kamera, opreme za mobilne telefone, zaštitnih naočara, kaciga za bicikliste, rukavica, risova papira, koverata… do slanja izveštaja, apela, otvorenog pisma, ili podsećanja na zakonske obaveze i dužnosti (npr, u slučaju apela upućenog institucijama kao što su Zaštitnik građana, Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Pokrajinski zaštitnik građana, Lokalni ombudsman).

Prvi zadatak inicijatora kreiranja sigurnosne mreže jeste identifikacija, animacija i povezivanje zainteresovanih aktera (formalnih, neformalnih, individualaca i institucija) za pružanje i primanje pomoći u pitanjima bezbednosti, kako bi se formirala inicijativna grupa.

Šta bi mogle biti akcije sigurnosne mreže (SM): (a) organizovanje i podrška edukaciji o bezbednosti (npr. po sadržaju iz ovog priručnika), (b) osnivanje virtuelne kancelarije za lokalni monitoring situacija nasilja (što bi omogućilo brzo širenje informacija kroz mrežu i aktiviranje mera u situacijama kada se neko od članova SM suoči sa napadom ili pretnjom po bezbednost), (c) prikupljanje informacija, izrada izveštaja i obaveštavanje nadležnih nacionalnih i međunarodnih institucija, (d) osnivanje elektronskog/digitalnog medija/kanala i objavljivanje materijala na društvenim mrežama o situacijama nasilja i stanju bezbednosti u lokalu, (e) pokretanje mehanizma za hitno reagovanje u slučajevima ozbiljnog nasilja (prebijanja, kidnapovanja, privođenja zbog lažnih optužbi, paljenja automobila…), (f) dežurstvo u posebno bitnim situacijama (npr, na dan izbora, na dan protesta)… (g) posredovanje u kontaktu sa advokatima i pružanje pravne pomoći privedenim i uhapšenim aktivistima, (h) iniciranje brze akcije pritiska i građanske neposlušnosti u situacijama napada na aktiviste… Ovo su posebno važne aktivnosti čije značenje proizlazi iz dosadašnjeg iskustva o tome da su verovatno prvi trenuci nakon lišavanja slobode, kako ih opisuje Dimitrijević, najopasniji za privedenu ili uhapšenu osobu - redovan postupak još nije počeo i privedena ili uhapšena osoba se može naći na ‘milost’ i ‘nemilost’ i policijskih službenika sa ‘sadističkim sklonostima’ (Dimitrijević str. 66.).

Kontrolne liste i podsetnik

Jedan od vrlo praktičnih načina planiranja podizanja konkretnih kapaciteta za konkretnu akciju jeste rad na kontrolnim listama i podsetniku.

Kontrolna lista 1: **Postavljanje štanda i prezentacija organizacije u drugom gradu**

Odlazak u drugu zajednicu i manje poznatu, ili nepoznatu sredinu, i izvođenje akcije u takvim uslovima, predstavlja specifičnu situaciju koja sadrži mnoge elemente koji se verovatno značajno razlikuju od onoga što su aktivnosti koje najčešće ili redovno sprovodi neka organizacija. Na primer, takva je aktivnost koja podrazumeva prezentaciju organizacije u novoj sredini (susednom gradu ili selu), kampanja „Od vrata do vrata“, ili anketiranje građana u susednoj varošici, gostovanje putujuće tribine… Ono što su novi izazovi u takvim situacijama (koje podrazumevaju i nove ili drugačije ranjivosti) jesu neminovnost putovanja (verovatno nepoznatim putem), boravak u sredini u kojoj nam je smanjena orijentacija, komunikacija sa grupom ljudi koju skoro u potpunosti čine nama nepoznate osobe, nepoznavanje lokalnog (društvenog, privrednog, istorijskog, političkog, kulturnog i ekološkog) konteksta, funkcionisanje bez naše uobičajene logistike i u skromnim uslovima, u situacijama krize nećemo znati kome da se obratimo, naša mobilnost i funkcionalnost u velikoj meri zavisi od vozila koje posedujemo, troškovi realizacije akcije su veći od uobičajenih, potrebno je uložiti više vremena za pripremu i realizaciju (što uključuje i prikupljanje informacija i istraživanje), broj naših članova koji učestvuju u realizaciji na terenu je vrlo ograničen (mogućnošću putovanja, ili brojem mesta u vozilu). Iza svake od ovih specifičnosti stoje i specifične ranjivosti, a listi treba dodati i našu smanjenu sposobnost procene rizika.

Ovo je jedan od mogućih načina procene ranjivosti (po uzoru na ranije opisan instrument):

Akcija: **Postavljanje štanda i prezentacija organizacije u drugom gradu**		
Stanje	**Ranjivost**	**Mere**
Upotreba privatnog vozila.	Ispravnost vozila, posedovanje dokumentacije, status i uloga u organizaciji osobe koja upravlja vozilom. Pitanje pokrića troškova u slučaju napada na vozilo i oštećenja (bušenje guma, razbijanje retrovizora…).	Provera ispravnosti vozila i sve potrebne dokumentacije. U slučaju pozajmljivanja vozila, obavezno pregledati celo vozilo kako bi se predupredilo to da u vozilu postoje predmeti koje po zakonu nije dozvoljeno posedovati. Neophodno je da osoba koja bude upravljala vozilom bude dobro informisana o rizicima putovanja.
Putovanje nepoznatim putem.	Izabrati pogrešan put, utrošak previše vremena, povećanje troškova putovanja.	Koristiti internet programe za upoznavanje puta. Razmotrite najbezbedniji način putovanja i najbezbedniju rutu. Maksimalno izbeći neophodnost putovanja noću. Pripremiti i poneti na put stvari u rezervi: keš novac za hitne slučajeve, hranu, vodu i odeću.
Nepoznavanje lokacije i smanjena orijentacija.	Postavka štanda na neodgovarajućem mestu.	Pregledati internet prezentacije mesta i koristiti programe za upoznavanje lokacije (npr. Google Earth).

Kontakti sa nepoznatim osobama.	Nemogućnost procene reakcija lokalaca na viziju, misiju i poruku organizacije. Nesigurnost članova u komunikaciji i reakcijama.	Maksimalno se potruditi da se u nepoznatu sredinu odlazi samo ako na lokalu postoje osobe koje su članovima organizacije od ranije poznati (simpatizeri organizacije, volonteri, „fikseri“, logističari, spoljni saradnici…), ili ako u toj sredini postoji organizacija/grupa sličnih vizija i misija, sa kojom smo ranije uspostavili kontak i komunikaciju o saradnji i raspitali se o tome da li će naš dolazak naići na dobrodošlicu članova lokalne zajednice. Imajte barem jednu kontakt osobu od poverenja na odredištu sa kojom ćete biti u kontaktu pre nego što krenete i kada stignete.
Ograničen broj članova organizacije prisutnih za štandom.	Preopterećenost obavezama i zamor. Osobe koje su učestvovale u pripremi akcije ne učestvuju u realizaciji na terenu.	Neophodno je da sve osobe koje će realizovati akciju na lokalu budu uključene u sve faze i aktivnosti planiranja, pripreme i pakovanja materijala/opreme pre puta. Ove osobe imaju poslednju reč kada je u pitanju odlučivanje o tome šta se sve od opreme i materijala nosi, u kojim količinama i kako se pakuje. Napraviti jasan dogovor o zaduženjima. Sve osobe treba da imaju kontakte za hitne slučajeve, da znaju jasan plan putovanja (rutu, sa kim, gde i kada se sastajete), imaju kontakte osoba sa lokala i znaju plan komunikacije sa kancelarijom/koordinatorima.
Vreme potrebno za pripremu i realizaciju.	Vreme kao ograničen resurs.	Blagovremeno započeti planiranje i pripremu. Odlaganje akcije je legitimna opcija. Ispitati opciju uključivanja većeg broja članova radi ravnomernije podele obaveza.

Komunikacija i koordinacija sa kancelarijom/organizacijom.	Nemogućnost koordinacije i komunikacije sa kancelarijom.	Pre puta utvrditi način komunikacije u raznim situacijama (slanje sms poruke na svakih sat vremena, telefonski poziv tačno u određeno vreme, postovanje na društvenim mrežama…) i proveriti opremu za komunikaciju. Isplanirajte kako da sačuvate i pošaljete organizaciji osetljive informacije (intervjui, fotografije, video zapis) sa terena.

Razmotrimo konkretnije situaciju koja se desila u Srbiji tokom lokalnih izbora u martu 2026. godine. Dnevni list „Danas“ je 29. marta objavio informaciju da su na šest automobila različitih posmatračkih misija koje su došle da posmatraju lokalne izbore u Bajinoj Bašti, tokom noći izbušene po dve, a na nekim automobilima i sve četiri gume („Izbušene gume na automobilima posmatračkih misija u Bajinoj Bašti“). Jasno je da u ovakvoj situaciji misija, funkcionalnost i mobilnost posmatrača imaju vrlo ograničen domet, i da je ostvarenje zadatka dovedeno u pitanje.

Kako se zaštititi od ove vrste napada? Evo nekoliko saveta:

- U planiranje akcije posmatračke misije uključiti zadatke procene rizika koji bi identifikovali ovu i slične vrste mogućeg napada;
- Uraditi analizu ranjivosti i odrediti neophodne mere;
- Šta su moguće mere prevencije i zaštite: (a) posmatračka misija može noćiti u obližnjem mestu (npr, udaljenosti 30- ili 40-tak kilometara) i tek sutradan otići u mesto na kojem se dešavaju izbori, ili (b) pronaći na lokalu saradnike koji mogu obezbediti garažu ili dvorište gde će biti sigurno parkirati vozilo tokom noći, ili (c) za odlazak do mesta misije koristiti javni međugradski prevoz, a na lokalu obezbediti vozača koji je lokalni meštanin i poseduje vozilo, ili (d) edukovati i formirati posmatračke misije od članova lokalnih zajednica, ili (e) edukovati i formirati posmatračke misije koje bi činili stanovnici obližnjeg mesta, koji mogu brzo izaći na teren, i ne moraju noćiti u mestu gde se dešavaju izbori i ostavljati vozilo tokom noći na javnom prostoru.
- Ukoliko posmatračka misija veruje da je pod tajnom pratnjom policije koja će i facilitirati nasilnicima u napadu na vozilo, neophodno je određene mere pripreme uraditi u tajnosti.

Kontrolna lista 2: **Zaštitne mere za kancelariju**

Zaštitne mere za kancelariju zavise od raznih aspekata organizacije rada, opremljenosti prostorija, pravnih pitanja, fizičkih karakteristika prostora i karakteristika neposrednog okruženja (komšiluka).

Organizacija rada: čuvanje poverljivog i važnog materijala u prostorijama, pravila u vezi raspolaganjem ključa, raspored dežurstava, pristup dokumentaciji, upotreba opreme, koordinacija rada raznih službi/grupa…

Opremljenost: pokrivenost kamerama, mogućnost ugrađivanja alarma, interfona…

Pravna pitanja: ko je vlasnik prostorija, kakve su ugovorne obaveze kojima su određeni načini korišćenja, uslovi raskida ugovora i rok otkaza…

Fizičke karakteristike: dobra osvetljenost, postojanje zadnjeg ulaza (dvorišta), spratnost, staklene površine i izloženost ka ulici, stanje i ispravnost kapija, ograda, ulaznih vrata u zgradu, prozora, instalacija…

Karakteristike sredine: poslovno-administrativni centar, ruralno područje, saobraćajna infrastruktura, socijalno-demografske karakteristike komšiluka…

Ukoliko organizacija želi da se posveti pitanjima bezbednosti organizacije rada u kancelariji i stanja prostora, onda bi sledeća lista mogla biti dobar podsetnik o tome o čemu treba povesti računa:

- Postaviti kameru koja snima ulazna vrata u kancelariju.
- Proveriti stanje i ispravnost opreme i instalacija (osvetljenje, alarm, kamere, interfon).
- Proveriti funkcionalnost i procedure razmene i raspolaganja ključevima (čuvanje kopija ključeva, način primopredaje). Obavezna prijava gubitka ključa i promena brave u slučaju gubitka nekog od ključa.
- Ako u kancelariji organizujete dežurstvo, potrudite se da na dežurstvu ne bude samo jedna osoba. Bolje je imati dežurstvo od samo 2 sata dnevno sa dve osobe, nego 4 sata dnevno koje će pokrivati samo po jedna osoba (u smenama od po 2 sata).
- Pripremite unapred plan saniranja štete i rada u slučaju da su prostorije obijene i odneta, ili uništena najvažnija oprema i dokumetacija.
- Brojeve telefona za hitne slučajeve (policija, hitna pomoć, vatrogasci) treba da znate napamet, ali ih obavezno i zapišite kako bi ih imali na stolu, kao i adrese najbližih ili mesnih stanica policije i bolnica.
- Štampani materijal za kampanju držite na raznim pozicijama. Nemojte sav material držati u stranačkim prostorijama.
- Za dan koji nosi poseban rizik od tenzija i sukoba koji mogu prerasti u krizu (na primer dan izbora) obezbedite neku malu zalihu hrane i vode u kancelariji. Učinite to i sa osnovnim i minimalnim materijalom za prvu pomoć (bočica sa fiziološkim rastvorom za ispiranje oči, bočica sa tečnošću za ispiranje i dezinfekciju rane, sterilni gaza i zavoj, hanzaplast).

Evo još nekoliko predloga sadržanih u raznoj literaturi, a konačnu listu grupa može i sama redefinisati i dopuniti:

- Niko od članova organizacije ne sme biti ostavljen sam u ranjivom području sa pristupom ključevima, informacijama ili vrednim stvarima;
- Svi zaposleni su podjednako odgovorni za kontrolu i prijem posetilaca koji ulaze u kancelariju;
- Svi posetioci/gosti moraju biti u pratnji sve vreme dok su u kancelariji (Eguren 2005).

Kontrolna lista 3: **Zaštitne mere na javnom prostoru u posebno kriznim situacijama**

- Automobile parkirajte na sigurno mesto (garaža, dvorište, gde je osvetljeno, ispred policijske stanice, neke portirnice, udaljeno od mesta na kojem se očekuje okupljanje velike grupe ljudi ili sukob…).
- Postavite kameru koja snima automobil. Postavite osvetljenje koje osvetljava automobile. Nabavite sirenu/alarm/pištaljku kojom ćete skrenuti pažnju ako primetite napad na vaše vozilo. Držite bar jednu gumu u rezervi. Ako je to automobil kojim ste planirali da razvozite kontrolore i kandidate, obezbedite posebnu zaštitu vozila (garažu) ili dežurstvo poslednjeg dana. Obezbedite kao rezervu druga vozila (možda čak i motore ili bicikle) jer će policija možda želeti da vaše vozilo uputi na tehnički pregled i da vam isključi vozilo iz saobraćaja. Proverite da li su vam dokumenta ispravna. Posebno poslednjih dana planirajte da u svakoj vožnji imate suvožača, ili još dve osobe, naročito ako vozilom izlazite iz naseljenog dela (npr, obilazak sela).
- Dobro je da što veći broj ljudi ima kod sebe neki deo propagandnog materijala. Na štand nemojte izlagati sav material, već deo po deo.
- Aktivnosti sprovodite javno, po danu, na prometnim mestima, u većim grupama. Izbegavajte kretanje po mraku i neosvetljenim delovima.
- Budite posebno oprezni u slučaju kontakata sa osobama koje ne poznajete, a koje iniciraju susret. Možda je u pitanju provokacija.
- Gledajte da uvek kod sebe imate kišobran, torbu, jaknu, ranac, ili sličan predmet kojim se možete zaštiti u raznim situacijama (polivanje vodom ili farbom, gađanje jajima ili paradajzom, prskanje biberspreјem…). Kod učešća u protestima, dobro je da u torbi/rancu imate bocu s vodom ili fiziološkim rastvorom i neku kacigu (biciklističku, radničku…), ili da unapred planirate čime ćete zaštititi lice i glavu (na primer, zaštitne naočare, marama, kapa).
- Ukoliko procenjujete da će doći do fizičkog napada na vašu grupu (okupljenu oko štanda), bolje je da budete bliži jedno drugom, da se grupa skupi, i da ispred sebe isturite kišobran, štand, štap, motku, zastavu, transparent… Nemojte pojedinačno da nastupate prema nasilnicima napuštajući svoju grupu.

- Snimajte! Napravite timove koji će pokrivati događaj sa distance (ovaj postupak je detaljnije objašnjen u delu o dokumentovanju i izveštavanju, na stranama 54-55).
- Imajte na svakom štandu i u svakoj grupi redare s fluoroscentnim prslucima, pištaljke, barem jedan biberspreј, crvenu zastavicu koju ćete visoko podići u slučaju napada na vas (ukoliko imate nekoliko manjih grupa na terenu koje su fizički razdvojene, ali je moguć vizuelni kontakt).
- Na vaše veće i važnije akcije, i na dan lokalnih izbora, pozovite i građane iz susednih gradova da dođu i budu u vašem gradu. Najgora situacija je da se građani na dan izbora povuku u kuće, a najbolja prevencija nasilja je da što više ljudi bude na ulicama tokom celog dana. Prisustvo ljudi na ulicama smanjuje mogućnost da grupe režimskih batinaša presreću ljude po ulici, prete im, šikaniraju ih… Na izbore izađite u jutarnjim satima; nemojte ostavljati izlazak na biračko mesto za večernje sate.
- Formirajte grupe biciklista koji će biti mobilniji i lakše pratiti i snimati ponašanje batinaša po gradu. Svi biciklisti treba da imaju kacige i prsluke i treba da se kreću u manjim grupama (npr, od 5 do 10 osoba).
- Na dan izbora, imajte u pripravnosti grupu za medicinsku pomoć (npr, volonteri Crvenog krsta/polumeseca ili studenti medicinskog fakulteta, lekari i medicinske sestre/braća koji su i članovi organizacije…).
- Imajte uvek kontakte: a) grupe koja posmatra izbore, b) advokata, c) medija, d) lekarskih ekipa, e) Centrale, f) kontrolora.
- Kontakti za hitne slučajeve – učenje napamet brojeva telefona za hitne slučajeve (advokata, koordinatora Sigurnosne mreže), tako da ih možete pozvati čak i ako ih nemate zapisane, ili nemate pristup svom telefonu, već morate koristiti tuđ. Pokušajte da zapamtite važne brojeve, a ako ne možete, zapišite ih.
- Napravite „telefonsko drvo“. Ono može biti veoma korisno za brzo slanje i širenje poruka, što je važno za brzo reagovanje u vanrednim situacijama. „Telefonsko drvo“ funkcioniše tako što jedna osoba pozove dve ili tri osobe, a te osobe pozivaju dalje nove osobe (dve, tri, četiri), koje potom pozivaju svoje kontakte. Redosled i pozivne liste grupa treba da pripremi unapred.
- Pripremite poruku za mobilizaciju – pokretanje procedure Sigurnosne mreže – poseban kod za slanje u slučaju vanredne situacije. Na primer, „777“ u slučaju hapšenja, u slučaju potrebe što hitnijeg okupljanja u centrali/kancelariji „222“, u slučaju što hitnijeg okupljanja ispred policijske stanice „555“, u slučaju kidnapovanja ili vašeg nevoljnog zadržavanja koje čine nepoznata lica „111“. Podrazumeva se da svi članovi mreže koji će koristiti ili dobiti ovu poruku moraju unapred znati značenje šifara.
- Imajte broj advokata na brzom biranju.
- Ustanovite šta je zadatak grupe u situacijama aktiviranja sistema za mobilizaciju Sigurnosne mreže. Ovo treba da bude blagovremeno pripremljen plan.
- Svako treba da podeli/*šeruje* svoju lokaciju na mobilnom sa još nekoliko posebno poverljivih osoba. Učinite to pre odlaska na proteste.
- Tokom posebno osetljivih dana i situacija nosite priveske koji imaju GPS tragač, naročito prilikom putovanja.
- Unapred izviđajte rutu ili mesto protesta. Identifikujte bezbedne ulazne i izlazne tačke, javne objekte i potencijalne opasnosti.

- Dogovorite se o kodnoj reči koja signalizira potrebu za razilaženjem kao grupe.
- Odredite mesto sastanka/okupljanja nakon razilaženja koje je poznato i pristupno svim učesnicima.
- Odredite kontakt osobu (nekoga ko nije fizički prisutan na protestu) koja će pratiti komunikaciju i koordinirati podršku spolja (npr, u virtuelnoj kancelariji). Ova osoba mora imati broj pravne podrške, kontakt za medicinsku pomoć na terenu i spisak svih učesnika naše grupe prisutnih na protestu. Pre odlaska na protest potrebno je da svi tu osobu informišu o tome da će biti na protestu.
- Formirajte parove učesnika ili male grupe da bi pazili jedni na druge, održali moral i pružili hitnu podršku ako je neko u opasnosti. Svakom paru je potreban zajednički plan: gde se sastati ako dođe do razdvajanja, koga pozvati u hitnim slučajevima.
- Nikada ne ostavljajte para ili člana/cu grupe bez prethodnog uverenja da je bezbedan/na.
- Dogovorite se o tome šta treba dokumentovati: Unapred definišite šta se smatra dokumentovanim incidentom, kao što su upotreba nasilja, nezakonita naređenja, hapšenja, povrede, ili pretnje. Takve foto i video zapise snimajte mobilnim telefonom koji nije vaš mobilni za redovnu upotrebu i u kojem čuvate poruke i kontakte. U slučaju da vam neko otme ili polomi mobilni kako bi vas sprečio da snimate ili koristite snimke, ili ako vam mobilni ispadne i dođe do oštećenja, još uvek ćete imati vaš 'redovni' mobilni telefon za komunikaciju.
- Uspostavite sistem za pravljenje rezervnih kopija i skladištenje: odlučite gde će se snimci čuvati, ko može da im pristupi i kako će se bezbedno preneti nakon protesta.
- U vremenu neposredno nakon protesta, koordinacioni tim (ili Sigurnosna mreža) treba da radi na četiri prioriteta: (a) provera bezbednosti i stanja svih učesnika, (b) evidentiranje svih incidenata, (c) reagovanje na povrede i hapšenja, i (d) obezbeđivanje dokumentacije pre nego što bude izgubljena.
- Dogovorite tačno vreme u kojem ćete pozivati jedni druge, na primer, na svaka 2 sata, ili na svakih 12 sati, ili svakodnevno u 18.00 sati, i slično.

Napomena: opremu i materijal nabavite na vreme! Može biti problematično pronaći fiziološki rastvor neposredno pre dana protesta ili izbornog dana, ili pronaći GPS tragače, biber sprej, zaštitne naočare...

Strategije odvraćanja i zaštite

Znanja o strategijama odvraćanja i zaštite deo su posebnih kompetencija koje poseduju samo posebno obučeni profesionalci ili naučnici, i ove kompetencije predstavljaju nadogradnju znanja o strateškom komuniciranju, nenasilnoj komunikaciji i pregovaranju, a to su teme za posebne priručnike. Zbog toga strategije odvraćanja i zaštite u ovom priručniku neće biti detaljno opisivane, već će biti predložene samo one mere i aktivnosti koje mogu biti značajne za cilj prevencije napada i deeskalacije nasilja i čija je primena najmanje zahtevna u smislu potrebnih kompetencija.

Osnovni pristup u primeni **strategije odvraćanja** jeste usmerenost poruka ka onima koji su do sada činili neke akte nasilja prema nama i onima za koje pretpostavljamo da bi mogli prema nama da se ponašaju nasilno. Znači to su poruke koje je potrebno i moguće uputiti pripadnicima **druge** i **treće** grupe nasilnika (značenje je objašnjeno na stranama 15-18).

Primeri strategija odvraćanja od nasilja:

1. Obavestiti i upozoriti počinioce raznog nasilja na kažnjivost za činjenje krivičnog dela, na visoku političku cenu napada, i da će za krivično delo odgovarati. Koristeći razne medije (postere, liflete, sms, letke, stikere, bedževe, novine, društvene mreže, radio...) podsetiti nasilnike na to da ono što danas čine ima cenu koju će sutra platiti. Da svakim novim nasiljem koje će počiniti svoju poziciju još više otežavaju. Da time što postaju nasilnici koriste interesima drugih, a sebi i svojoj porodici čine štetu, i povređuju druge osobe (svoje kolege, komšije, rođake, sugrađane). Da svojim nasiljem urušavaju društvo u kojem će i oni sutra živeti...

2. Sve situacije nasilja i sve pretnje koje dobijamo treba javno objaviti i to koristeći razne medije i kanale komunikacije. Objavljivanje pretnji koje primamo i informisanje javnosti i nadležnih institucija o slučajevima nasilja je primena principa da su javnost i glasnost često najbolja odbrana. Da bi informacija imala i funkciju odvraćanja od novog napada, potrebno je uvek javno prozvati nasilnike, ukazati na naručioca i subjekte kojima je ovo nasilje u interesu. Takođe, treba podsetiti javnost na to koje povrede i štete su

napadnute osobe pretrpele, koliko je takvo nasilje štetno za zajednicu, i da to nasilje donosi posledice po čitavo društvo.

3. Nastup u javnosti i prenošenje poruke iz tačke 2 treba da učini savez partnera, koalicija, mreža solidarnosti... a ne pojedinačno žrtva, ili jedna organizacija. Nastupi u javnosti koalicije, asocijacije, saveza... uvek imaju veći značaj i uticaj i veći potencijal privlaćenja pažnje, kao i širu publiku, jer koriste širu mrežu kontakata. Dobro je imati u javnosti i reakcije kao pojedinačna organizacija, ali ne kao zamena za reakciju saveza ili mreže.

4. Podizanje troškovne strane (posebno upotrebe ljudskih resursa i dodatne kompleksnosti organizovanja) u akcijama napada. Efekat ove strategije je dobrim delom kumulativni i sinergijski efekat prethodne tri aktivnosti. Ukoliko nasilnici unapred dobiju upozorenje o posledicama nasilja koje bi počinili, ukoliko njihovo nasilje redovno prozivamo u javnosti i ukazujemo na njih kao problem za zajednicu i društvo, i ukoliko nasilnici steknu utisak da će, napadom na jednu osobu, protiv sebe imati čitavu zajednicu i razne organizacije i institucije, onda povećavamo cenu, težinu i trošak nasilja koje bi počinili i povećavamo pritisak na motivaciju da počine nasilje. Svaka nova psihološka, organizaciona, tehnološka ili fizička prepreka sa kojom nasilnici moraju da se izbore da bi počinili nasilje, podiže trošak njihovih napora i drugih resursa, zbog čega će im biti na kraju jednostavnije da odustanu (na primer, podizanje troškovne strane je bio razlog zašto je režim u Srbiji odustao od najavljenog mitinga u Novom Sadu u septembru 2026. godine). Jedna od efikasnijih poruka mogla bi glasiti: „Narod neće glasati za one koji biju decu!“.

5. Još jedan primer primene strategije odvraćanja je javno prozivanje potencijalnih organizatora i počinilaca direktnog nasilja unapred, razotkrivajući njihov plan napada, upozoravajući na posledice koje će po društvo imati njihovo nasilje, i pozivajući ih da se uzdrže od bilo kakvog nasilja i kriminala. To bi trebalo da usmeri pažnju javnosti i medija na ponašanje nasilnika, poput neke vrste monitoringa, a nasilnici bi osećali da se pod reflektorima javnosti nalazi svaki njihov korak.

6. Obaveštenje o principijelnom ponašanju naše strane. Ova strategija podrazumeva javno obavezivanje da će se naša organizacija snažno boriti za ljudska prava i demokratiju, ali neće primeniti nasilje i učestvovati u bilo kakvom nasilju ni prema kome, jer kao organizacija ne odobravamo nasilje kao metod. Naš odgovor jesu solidarnost, javnost, glasnost i akcije građanske neposlušnosti. Najšira javnost, a posebno službenici institucija javnog reda, treba da znaju da pripadnicima ove službe neće pretiti nikakva opasnost koja bi potekla od naše organizacije. Znači poruka je, ali i naša obaveza je, da postupamo tako da naša organizacija ne ugrožava bezbednost službenika policije, ali da će takođe naša organizacija svim svojim kapacitetima braniti sve prema kojima policija nezakonito postupa i čini torturu. Službenike policije treba uveriti da se izvor ugrožavanja njihove bezbednosti nalazi iza njihovih leđa, i da to nisu građani koji stoje ispred njih (na osnovu dosadašnjeg iskustva sa protesta u Srbiji).

Ovakva poruka treba da bude poslata svim službama Ministarstva unutrašnjih poslova unapred, ali ona mora biti jasno vidljiva i na natpisima, parolama, i transparentima ispred policije na dan protesta, ali jasno vidljiva i u ponašanju članova naše organizacije.

I sve aktivnosti koje imaju za cilj podizanje razumevanja, saosećanja, tolerancije, solidarnosti, afirmacije i vidljivosti ciljeva branitelja ljudskih prava i sloboda u javnosti, snažno doprinose jačanju njihovog legitimiteta, jačanju podrške javnosti i odvraćanju nasilnika od upotrebe nasilja.

Ko bude bio ubedljiviji u primeni strategija odvraćanja imaće veliku prednost i uticaj na javno mnjenje, a ponašanje potencijalnih nasilnika će biti pod pažnjom i osudom javnosti i pre nasilnog čina.

Osnovni pristup **strategije zaštite** jeste da je ona osmišljena tako da smanji našu ranjivost i poveća rezilijentnost na napad (npr, primenom Kontrolnih listi). Pored toga, ponekada je dobro, možda i jedini način da se rizik od napada smanji, smanjiti izloženost aktivista, možda odlaskom na neko drugo mesto na neko vreme, smanjiti obim i intenzitet akcija i biti siguran da se preduzimaju samo akcije za koje organizator poseduje više nego potrebne kapacitete da ih realizuje bez većeg rizika (bolje je smanjiti efekat akcije nego povećati rizik za nasilje za koje nismo spremni). U situacijama kada postoji visok rizik za napad poput kidnapovanja, skrivanje lica koja bi bila meta ovog nasilja je važna mera zaštite. Ponekada su to i mere poput obustavljanja aktivnosti, zatvaranje kancelarije i evakuacija.

Režim koji primenjuje teror nikada ne sme znati da postoji plan odustajanja od akcije jer je to za njega poziv za primenu dodatne represije. Podsetimo se, najvažniji cilj režima u primeni represije jeste izazivanje straha kod aktivista kako bi aktivisti odustali od svog aktivizma.

Dokumentovanje i izveštavanje

Osmatranje, uzbunjivanje i dokumentovanje tokom izvođenja akcije na javnom mestu

Zadaci osmatranja, uzbunjivanja i dokumentovanja tokom izvođenja akcije na javnom mestu treba da bude zadatak posebno formirane grupe. Takva DI (dokumentovanje i izveštavanje) grupa može se posebno formirati za svaku planiranu akciju.

Tokom izvođenja akcije u javnosti zadaci ove DI grupe jesu: (a) upozorenje na napad, (b) prikupljanje dokaza o počinjenon nasilju, (c) poziv za pomoć, (d) pružanje pomoći, (e) arhiviranje, i (f) izveštavanje.

Tokom izvođenja akcije na javnom mestu, članovi DI grupe ne stoje sve vreme zajedno, već se, u vrlo malim grupama, parovima, ili individualno, nalaze na raznim mestima, pokrivajući razne pozicije koje treba da im omoguće (1) dobru preglednost najverovatnijeg pravca iz kojeg će se pojaviti napadači i njihovog pretpostavljenog kretanja, ali i (2) vizuelni kontakt sa mestom na kojem se izvodi akcija i sa članovima organizacije koji realizuju akciju. To mesto sa kojeg se vrši opservacija treba da bude bezbedno za članove DI grupe/a. Način njihove opservacije zavisi od karaktera akcije, kretanja aktivista i konfiguracije terena – štand na ulici, kretanje grupe biciklista, manja grupa aktivista u sporijem kretanju (kakva je kampanja „od vrata do vrata“), manja grupa u kojoj pojedini aktivisti stoje na manjem razmaku za vreme podele štampanog materijala na ulici, tribina na javnom otvorenom prostoru, lepljenje plakata…

U slučaju da neko od DI grupe primeti kako potencijalni nasilnici prilaze mestu akcije, potrebno je da što pre tu informaciju prenesu koordinatoru akcije na terenu, a potom da započnu foto i video snimanje kretanja i ponašanja grupe potencijalnih nasilnika, ali na način da to snimanje ne bude napadačima uočljivo. Korisno je nastaviti snimanje i nakon izvršenog čina nasilja kako bi se dokumentovalo ponašanje nasilnika koje bi olakšalo identifikaciju i način organizovanja. Zbog toga je važan podatak i o tome u koje će vozilo ili objekat ući nasilnici nakon izvršenog napada, ili sa kojom osobom će se sresti. Mobilni telefon koji se koristi za ovo foto i video dokumentovanje situacija nasilja, odnosno prikupljanje dokaza o napadu tokom akcije, ne treba da bude telefon koji aktivisti koriste za svakodnevnu upotrebu kao lični mobilni telefon. Razlog je taj što će, u slučaju da neka paramilitarna grupa ili nasilni

pojedinci uoče osobu da ih snima, verovatno izvršiti napad ne bi li joj oduzeli telefon i uništili snimke. U toj situaciji važno je da aktivisti sačuvaju svoj mobilni koji svakodnevno koriste.

Vrlo je važno sačuvati što više informacija o počinjenom napadu: ko je i na koji način bio uključen/a, šta se tačno dogodilo, šta je hronologija događaja, kojih su registarskih tablica vozila koja su bila korišćena, opis tih vozila, gde se tačno događaj desio, u koje vreme, itd. Vreme koje je proteklo od samog događaja do trenutka prikupljanja podataka o istom je vrlo važno i zato je jako korisno prikupljanju i dokumentovanju informacija pristupiti što pre, kao i utvrđivanju toga šta su najrelevantniji i najpouzdaniji izvori informacija. Važno je da se dokumentovanje radi upotrebom raznih medija i metoda: uzimanjem izjava, pisanjem beleški, fotografisanjem, fotokopiranjem dokumentacije, video zapisom, audio zapisima, arhiviranjem sadržaja o istom događaju objavljenog u drugim medijima… U slučaju posebno važnih događaja i dokumentacije, prikupljeni material treba što pre umnožiti i čuvati na različitim i vrlo bezbednim mestima. Ukoliko se materijal predaje organima vlasti, potrebno je prethodno sačuvati kopiju kompletno predatog materijala.

Napomena: Ukoliko ste i nakon samog čina nasilja uočili dalji značajan negativan razvoj događaja, ili dalji proces urušavanja zdravlja i trpljenja posledica kod žrtve, nastavite sa dokumentovanjem povreda i šteta i nakon samog incidenta, kako biste zabeležili ovu promenu.

Kako treba da izgleda izveštaj o bezbednosnom incidentu?[17]

1. Odmah zapišite činjenice i okolnosti incidenta.
2. Razgovarajte o incidentu sa svojim kolegama i utvrdite činjenice.

Osnovne informacije
Pošaljite (npr. koordinatorima mreže, centrali, upravnom odboru, međunarodnoj organizaciji) sve informacije koje imate što je pre moguće. Dopunske informacije možete poslati naknadno, ukoliko ste došli do novih značajnih informacija, npr. informacija o identitetu počinioca nasilja, ili ako su privedene osobe puštene iz pritvora, podignuta ili odbačena optužnica, ozbiljna promena zdravstvenog stanja…). 1. Tačno ime navodne/ih žrtve/va (ne nadimak) 2. Status žrtve kao branioca ljudskih prava: U kojoj aktivnosti ljudskih prava je žrtva (osoba/e, organizacija) angažovana? 3. Navodno/a kršenje/a prava počinjeno/a protiv žrtve/va: Šta se dogodilo? Gde? Kada? Kakva je trenutna situacija? 4. Počinioci: Navedite sve dostupne informacije o tome ko je navodno počinio kršenje (npr. dva muškarca u uniformi; čin, jedinica ili druga identifikacija, titular, funkcija…). 5. Mere državne/lokalne samo/uprave (izvršne i sudske vlasti): Da li je slučaj prijavljen nadležnim organima? Koje mere su preduzete? 6. Veza između kršenja prava i rada na ljudskim pravima: Zašto mislite da je navodno kršenje prava odgovor na rad žrtve na ljudskim pravima?

[17] Više informacija o izvoru datog pregleda: Collier, C. 2013.

Korisne informacije

Žrtve mogu biti pojedinci, grupe ili organizacije.
Ako je žrtva pojedinac/ka, navedite informacije o polu, starosti, zanimanju i mestu boravka. Ako je žrtva grupa ili organizacija, navedite kontakt podatke. Kontakt podaci se moraju tretirati kao poverljivi. Navedite i grad u kojoj žrtva (osoba/osobe, organizacija) obavlja ovaj rad u oblasti ljudskih prava i gde se desio incident.

Ukoliko je početno kršenje prava dovelo do niza drugih dela, opišite ih hronološkim redom. Korisne informacije bi mogle biti: mesto pritvora; da li osoba ima pristup advokatu; uslove pritvora;
optužbe; itd.

Svedoci:
Da li je bilo svedoka navodnog kršenja prava/nasilja? Da li je bilo drugih žrtava? Koje je mere preduzela žrtva ili organizacija za ljudska prava? Da li je navodno nasilje javno objavljeno? Da li su ove informacije poslate drugim grupama za ljudska prava ili institucijama?

Prethodni incidenti:
Ako je bilo prethodnih incidenata koji su relevantni za slučaj o kojem se podnosi izveštaj, navedite detalje.

Inicijative ka međunarodnim organizacijama

Poznavanje mehanizama i mera na koje se Evropska unija (EU) obavezala usvajajući Konvenciju o ljudskim pravima (European Convention on Human Rights), Vodič o braniteljima ljudskih parava (European Union Guidelines On Human Rights Defenders), Akcioni plan o ljudskim pravima i demokratiji 2020-2024, odnosno dopunjen plan 2020-2027 (EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024) i postavljenjem visokog predstavnika EU zaduženog za ljudska prava[18], (EU Special Representative for Human Rights, EUSR), moglo bi za organizacije za ljudska prava biti vrlo važno i predstavljati neke od mogućih ideja za konkretne akcije. Jedna velika i dobro organizovana mreža ili asocijacija organizacija iz Srbije trebalo bi da pozove Evropsku komisiju (EK) da primeni sve one mere koje je i predvidela u situacijama ozbiljnog terora, ili masovne i sistemske represije. Te mere i mehanizme je EK već primenjivala u raznim situacijama. To znači da je takva praksa već prisutna. Ista je situacija i sa UN i OEBS-om (ili pojedinim državama-učesnicama, npr. Norveškom i Švajcarskom).

Ne postoje nikakve suštinske razlike između uloga i ciljeva u radu na terenu samoorganizovanih ili neformalnih grupa aktivista i branitelja ljudskih prava, i ciljeva i uloga timova Ujedinjenih nacija koji rade u brojnim zemljama, ili predstavnika brojnih međunarodnih organizacija za ljudska prava. Svaka lokalna grupa ili organizacija za ljudska prava, svaka osoba koja sebe vidi kao aktivistu ili aktivistkinju za ljudska prava i slobode i u širem smislu, treba da u sistemu Ujedinjenih nacija i u Deklaraciji o braniocima ljudskih prava, takođe i u timovima Ujedinjenih nacija u svojoj zemlji, vidi sistemsku podršku svojim ciljevima i da im tako i pristupi.

[18] Specijalni predstavnik EU za ljudska prava posećuje treće zemlje kako bi izrazio zabrinutost EU za stanje ljudskih prava, a jedna od mera jeste donošenje 'hitne' rezolucije o kršenju ljudskih prava.

Zašto je Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE - Organization for Security and Co-operation in Europe) važna adresa kojoj se treba obratiti? OEBS misije imaju zadatak da prate i izveštavaju o stanju ljudskih prava, slobode medija, policijskog postupanja i funkcionisanja pravosuđa. Ovakvi izveštaji vrše međunarodni pritisak na vlast koja je, prema međunarodnim obavezama, odgovorna za bezbednost građana i stanje ljudskih prava. OEBS nacionalna misija može da upozori vlast na međunarodne obaveze i standarde i da informiše druge države učesnice, koje potom mogu izvršiti dodatni pritisak na nedemokratski režim. OEBS misija ima snažan autoritet međunarodne zajednice koji može iskoristiti u posredovanju i uspostavljanju pregovora između vlasti i građanskog društva kako bi se sprečila eskalacija nasilja ili smanjila represija. OEBS misija poseduje i sve kapacitete da obezbedi razne obuke o ljudskim pravima i slobodama. U izuzetnim situacijama, praksa je već to pokazala, OEBS pokreće specijalne mehanizme kojim grupa država može tražiti objašnjenja od druge članice i otvoriti pitanje kršenja ljudskih prava kroz rana upozorenja i institucionalni dijalog, takozvani „bečki mehanizam“. I bez saglasnosti države koja je optužena za kršenje ljudskih prava, države učesnice OEBS-a mogu pokrenuti nezavisnu istragu o situacijama ozbiljnog kršenja ljudskih prava – takozvani „moskovski mehanizam“. Izlaskom u javnost s izveštajima o kršenju međunarodnih obaveza, OEBS može izvršiti javnu osudu i politički pritisak.

Organizacija OEBS ima obavezu prema svim svojim državama-učesnicama, ali i prema najširoj međunarodnoj javnosti i zajednici da ispuni ono na šta se obavezala - da će osigurati da osobe koje se bore za ljudska prava i osnovne slobode, ne budu diskriminisane na bilo koji način i ne smeju biti izložene napadima vlasti zbog svojih aktivnosti. To znači da je OEBS preuzeo odgovornost da aktivno i promptno deluje na zaštiti osoba koje se bore za primenu Deklaracije o ljudskim pravima.

OEBS može formirati i poslati ekspertsku misiju za posmatranje stanja slobode medija ili izbore. Posebno važno telo OEBS-a je ODIHR, koji ima ključnu ulogu u dokumentovanju raznih zloupotreba.

U slučaju Belorusije, nakon spornih predsedničkih izbora i masovnih protesta, OEBS je u septembru 2020. god. aktivirao *moskovski mehanizam*. Inače, Srbija se primeni moskovskog mehanizma u slučaju Belorusije pridružila 2023. god. Izveštaj koji je dokumentovao sistemsko nasilje, mučenje i zlostavljanje pritvorenih, i izborni proces koji nije bio slobodan, bio je ključni dokument za uvođenje međunarodnih sankcija i politički pritisak. *Moskovski mehanizam* je pokrenut i 2016. godine u slučaju Turske, pretežno zbog masovnih otpuštanja, zatvaranja medija, paralisanja pravosuđa i dovođenja pravosuđa u položaj u kojem zavisi od izvršne vlasti.

I najširoj javnosti u Srbiji dobro su poznati brojni i razni slučajevi ozbiljnog, masovnog i sistemskog kršenja ljudskih prava i sloboda – od masovnih otpuštanja, neprijateljskog preuzimanja medija i SLAPP tužbi, paralisanja pravosuđa, do sistematskog nasilja policije, zlostavljanja pritvorenih i potpuno narušenog principa fer izbora, uz teško kršenje izbornih zakona. Iako OEBS ima kapacitet, autonomiju i autoritet da samoinicijativno deluje, od velike pomoći za stanje demokratije i odbranu ljudskih prava bilo bi ukoliko bi dobro organizovana asocijacija organizacija civilnog društva prikupila relevantan i verodostojan material i pripremila opširni izveštaj o slučajevima zbog kojih bi mogli potom OEBS pozvati da pokrene

„moskovski mehanizam“ i u slučaju Srbije, a naročito zbog indicija i osnova sumnje u slučaju upotrebe LRAD uređaja, u Beogradu 15. marta 2025. godine, protiv okupljene velike grupe građana dok je potpuno mirno stajala u trenutku sećanja na nevine žrtve korupcije, teškog kršenja izbornih zakona, masovne upotrebe nasilja koje je počinila policija protiv građana i masovnog otpuštanja prosvetnih radnika.

Koje još korake EU i OEBS mogu preduzeti protiv države koja masovno i ozbiljno krši ljudska prava?

Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i EU smernicama predviđeno je da misije EU (delegacije EU, ambasade i konzulati država članica) treba proaktivno da pristupe uspostavljanju kontakata sa braniocima ljudskih prava. To bi moglo biti putem prijema branilaca ljudskih prava u prostorijama misije, poseta na terenu i povećanja javnog priznanja borbi za ljudska prava putem medija. Misije EU trebalo bi da šalju posmatrače na suđenja braniocima ljudskih prava i da posećuju branioce ljudskih prava u pritvoru. Slučajeve branilaca ljudskih prava koji se nalaze u posebnoj opasnosti trebalo bi pokrenuti tokom političkih ili dijaloga o ljudskim pravima sa drugim zvaničnicima, ili tokom poseta na visokom nivou. Prilikom posete određenoj zemlji, visoki zvaničnici EU trebalo bi da u svoje programe uključe sastanke sa braniocima ljudskih prava. Od šefova misija EU se očekuje da periodično izveštavaju o situaciji branilaca ljudskih prava, uključujući u izveštaje i analizu relevantnih institucionalnih i zakonodavnih okvira. Misije EU trebalo bi da daju preporuke Radnoj grupi za ljudska prava Saveta EU (Working Party on Human Rights - COHOM) za moguće akcije EU, uključujući osudu, demarše i javne izjave, posebno u vezi sa braniocima ljudskih prava koji su u neposrednoj opasnosti.

Norveška (Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2010) i Švajcarska (Federal Departmental of Foreign Affairs, 2013) su izdale svojim službama i predstavništvima u inostranstvu smernice o zaštiti branilaca ljudskih prava kojim se diplomatske misije pozivaju i podsećaju na primenu mera za podršku braniocima ljudskih prava kao što su: održavanje direktnog kontakta sa braniocima ljudskih prava radi razmene informacija i legitimizacije njihovog rada; praćenje sudskih slučajeva i posete zatvorima i osobama u kućnom pritvoru; iznošenje zabrinutosti zbog situacije branilaca ljudskih prava kod nadležnih organa zemlje domaćina (uključujući i formalne i neformalne kanale, demarše i intervencije); povećanje vidljivosti rada u oblasti ljudskih prava putem korišćenja medija, saopštenja za štampu, intervjua i javnih izjava i skretanje pažnje na pojedinačne slučajeve branilaca ljudskih prava; saradnja sa međunarodnim akterima i drugim diplomatskim predstavništvima, i sa nacionalnim institucijama za ljudska prava u zemlji radi razmene informacija i koordinacije kontakata sa braniocima ljudskih prava.

Akcije Pododbora za ljudska prava - the Human Rights Subcommittee (DROI) Evropskog parlamenta uključuju organizovanje javne rasprave i saslušanja, pozivanje na rasprave branioca ljudskih prava i druge predstavnike civilnog društva, pripremanje izveštaja i preporuka… Raznim međunarodnim institucijama na raspolaganju stoje i dodatne mere, poput imenovanja posebnih oficira za vezu, dodele priznanja braniocima ljudskih prava, korišćenje odgovarajućeg publiciteta, poseta, poziva ili nagrada, podrške pravnim

zastupnicima branioca ljudskih prava, promovisanje važnosti bezbednog i podsticajnog okruženja za civilno društvo…

Neminovnost hitnog reagovanja

Sve prethodno opisane mere, kao i svi mehanizmi i koraci, opisani su kao informacija i moguća inspiracija za organizacije i branitelje ljudskih prava u Srbiji da, koristeći razne kanale, nivoe komunikacije i medije, i delujući u koodinaciji, pozovu predstavnike međunarodnih organizacija da primene preventivne diplomatske akcije u Srbiji u cilju prevencije eskalacije nasilja, prozivanja režima za masovnu sistemsku represiju i zaštitu ljudskih prava u skladu sa međunarodnim konvencijama koje je Srbija obavezna da poštuje i primenjuje.

Ova akcija čini se danas vrlo važna i hitna za Srbiju, jer, čak i nakon više javnih reakcija, hitnih saopštenja i upozorenja, koje je 2025. i 2026. specijalna izvestiteljka Ujedinjenih nacija za položaj branitelja ljudskih prava slala vlastima Srbije, represija je postajala sve snažnija i slučajevi nasilja sve češći, uz sve teže posledice (prebijanje uz teške telesne povrede, prisilno privođenje uz lažne optužbe, kidnapovanje, paljenje automobila, napad eksplozivnim materijalima na kuće aktivista i njihovu drugu ličnu imovinu, npr. prodavnice…).

Paramilitarne organizacije čine nasilje čak i protiv javnih tužilaca i advokata koji zastupaju na sudu aktiviste koji su bili žrtve nasilja. Ovim tužiocima i advokatima pale automobile ili ih prebijaju (poslednji takav slučaj desio se 15. avgusta kada je zapaljen automobil tužiocu Vukašinu Vujičiću, koji pred sudom brani žrtve policijskog masovnog prebijanja, i koji je, kako su preneli mediji, zbog pretnji morao da evakuiše svoju porodicu). Policija bojkotuje ili sabotira naloge za istragama, a osobe, za koje građani policiji dostavljaju foto i video dokaze da su počinili nasilje, redovno uspevaju da ostanu „neidentifikovane“, sa „nepoznatom adresom“ ili „u bekstvu“, iako je poznato da su jedno duže vreme bile prisutne u javnosti i bile dostupne policiji i nakon pokretanja krivičnog postupka. Ni posle masovne represije policije u brojnim gradovima u Srbiji, ni nakon više od godinu dana, policija nije sprovela ni jedan disciplinski postupak protiv bilo kojeg policajca koji je postupao suprotno zakonu i primenjivao nasilje, čineći teško krivično delo. Profesionalni i savesni policajci napuštaju instrumentalizovanu policiju, dobijaju premeštaj, ili dobijaju otkaz zbog odbijanja da primenjuju nasilje nedozvoljeno zakonima, a režim, umesto ovih savesnih službenika i profesionalaca, službene legitimacije, uniforme i ovlašćenja predaje licima sa kriminalnim dosijeom/osuđenim licima za počinjen criminal, i njih koristi za napad na građane i političke aktiviste.

Već je spomenuto u uvodnom delu priručnika da, prema izveštaju koji je objavila Fondacija Kofi Anan za period 2026–2027. godine (Electoral Vulnerability Index), Srbija zauzima drugo mesto u Evropi po riziku od izbornog nasilja, odmah iza Rusije, i šesto mesto na listi rangiranih zemalja sveta. Sve ove i prethodno opisane informacije čine akciju organizovane i ciljane komunikacije sa međunarodnom zajednicom o stanju ljudske bezbednosti, sistemske represije i torture režima u Srbiji hitnom.

Dodatak

U ovom delu teksta biće objašnjeni razlozi zašto je na početku priručnika izneta tvrdnja da su postojeći priručnici koje je moguće pronaći na internetu na engleskom jeziku, a čiji se spisak nalazi u Resursima, u najvećem delu manjkavi, čak do mere nerelevantnosti i neupotrebljivosti.

Prvi problem uočen u raznim publikacijama o pitanjima bezbednosti branitelja ljudskih prava jeste upotreba termina *bezbednost* i *sigurnost*. Pojedini autori koriste ova dva različita termina kao sinonime, ili ih stavljaju u pogrešne kontekste, npr. kao da je stanje bezbednosti pitanje osećanja. Ovakva omaška ne samo da doprinosi tome da oni koji koriste takvu literaturu imaju terminološku zabunu i nerazumevanje značenja ovih suštinski važnih termina za oblast ljudske bezbednosti, već će imati i pogrešan pristup konceptualizaciji strategija bezbednosti.

Drugi veliki problem jeste taj što se velika većina publikacija, kada se u njima opisuje rad grupe na zadatku procene rizika, u opisu tih zadatka, ne osvrće na situacije nasilja koje su ranije postojale, odnosno nasilja koje je počinjeno, već kao primere u edukativnom materijalu (npr. *leading questions*) daje rečenice u kojima su skoro sve situacije zadate kao hipotetičke, a one malobrojne situacije na koje se priručnici osvrću, a koje se odnose na stvarne nasilne događaje, nisu dovoljno razvijene u materijalu kao analitički postupak, a često su potpuno zanemarene. Zbog takvog pristupa jednog značajnog broja autora priručnika, korisnici koji budu koristili njihov radni material za svoju edukaciju ostaće uskraćeni za brojne važne pokazatelje i mogućnosti da na osnovu dobre analize dođu do dobre strategije i mera zaštite. Umesto da se u analize obavezno uključe napadi kojima je grupa bila već izložena, ili pojedinačno njeni članovi, brojni autori u priručnicima preporučuju proces koji se isključivo zasniva na pretnjama koje grupa dobija, iako i sami autori tih priručnika govore da se procena pretnji zasniva na 'percepciji' koja može biti 'subjektivno' i 'nerealno procenjena', da se brojne pretnje nikada 'ne ostvare', da 'opažamo pretnje' koje možda nisu 'relevantne', da možda nismo 'svesni' da percipiramo pretnje koje nam zapravo 'možda i nisu relevantne' (Smith H. C.).

Dakle, autori nude metodologiju analize i pripreme za reagovanje u situacijama ugrožene bezbednosti upravo oslanjajući se na ove 'subjektivne' i moguće 'nerealne procene' od kojih se neke mogu smatrati i samo utiscima. Takva metodologija ne uzima dovoljno u obzir potrebu da se planiranje strategija bezbednosti i mera zaštite priprema na osnovu informacija i analiza napada koji su se već dogodili i na osnovu konkretnog iskustva

napadnutih aktivista. Znači jedan broj priručnika, u stvari velika većina priručnika (pošto se u brojnim priručnicima metodologija prepisuje iz drugih priručnika) favorizuje ulogu i značaj hipotetičkih situacija koje se potom u vežbama grupe zamišljaju na osnovu refleksije percepcije i subjektivnih razumevanja **pretnji**, iako već postoje iskustva o konkretnim realizovanim **napadima** (koja su potpuno marginalizovana u vežbama).

Generalni utisak je da ovakvi priručnici mogu biti od koristi pre svega za pokret u nastajanju, organizacije koje se pripremaju da zbog svojih aktivnosti dođu u situaciju susreta sa nasiljem, i aktiviste koji su bili suočeni sa relativno niskim nivoom kratkotrajnog rizika i ugroženosti, i koje žele da prođu određen set vežbi kako bi se pripremile za problem s kojima bi mogli jednog dana biti suočeni. Međutim, velika većina društvenih pokreta i aktivista u autokratskim državama počinje da trpi torturu i teror i da oseća konkretne posledice raznog nasilja i mnogo pre nego što počne da deluje organizovano. Odnosno, iskustva iz celoga sveta govore da borci za ljudska prava s radom u grupama/organizacijama započinju po pravilu nakon što su već lično bili, ili neko njima vrlo blizak bio uhapšen, prebijen, maltretiran… U takvoj situaciji oslanjati se na planiranje odbrambenih strategija i mera zaštite analizom percepcije pretnji je kretanje marginalnim, manje objektivnim i smislenim putevima, jer postoje već iskustva iz konkretnih situacija nasilja koje su počinili državni i paradržavni akteri, a na osnovu kojih se može i treba pripremiti realno zasnovan plan zaštite.

Takođe, u vremenu kada je nasilje dostiglo ozbiljne nivoe (prebijanje aktivista, paljenje automobila aktivista, kidnapovanje, razbijanje izloga organizacije, bacanje eksplozivnih materija na kuću…), kada se ono dešava skoro svakodnevno, kada je široko rasprostranjeno po celoj državi, i kada postoji velika izvesnost da će se neki oblik nasilja desiti baš na svakom događaju, akciji i okupljanju koje aktivisti budu organizovali, i na javnom i u zatvorenom prostoru, većina aktivnosti opisanih u tim priručnicima postaje neefikasna i troši grupi/organizaciji značajne resurse, poput vremena koje je potrebno za pripremu mera kriznog menadžmenta, ili sigurnosne mreže, i planiranje zaštite od napada koji će se, vrlo verovatno, desiti već narednog dana.

Nakon problematičnih predloga za analizu pretnji, korak koji se dalje predlaže kao aktivnost za grupu često je poziv grupi da se vrati na ranije urađen korak i pozabavi analizom aktera (na primer, u priručniku stoji sledeće: „Važno je imati na umu da, iako neke pretnje mogu biti stvarne, druge imaju za cilj da stvore nove neosnovane strahove, dok pojedinac ili grupa koja je iznela pretnju ne planira nikakvu stvarnu akciju nanošenja štete. Prilikom analize ove vrste indikatora, možda će vam biti korisno da se vratite na mapiranje aktera i razmotrite resurse i interese dotičnog protivnika“, Smith H. C. idr., str. 109.). Ovakva uputstva će nedvosmisleno odvesti grupu na stranputicu jer je još jedan pogrešan metodološki potez, i grupa će imati utisak da je u procesu analize zaglavljena. Naime, veliki broj pretnji dešava se anonimno (ispisivanje pretećih grafita po fasadama zgrada u kojima stanuju aktivisti, postavljanje mrtve životinje na haubu automobila, slanje anonimnih pretnji na lični profil na društvenim mrežama, uznemiravanje telefonskim pozivima noću, oblepljivanje letaka sa fotografijama aktivista po ulici u kojoj stanuju…), tj. čine ih osobe čiji identitet aktivisti ne znaju (koliko je ovih aktera, da li sve radi ista osoba, da li pripadaju nekoj većoj organizaciji ili strukturi ili su samoorganizovani, da li imaju neki politički program, koga od njih aktivisti možda poznaju lično…). S obzirom na to da jedan značajan broj onih koji upućuju pretnje ostaje anoniman, to znači da se kao zadatak grupi predlaže da deo pretpostavki o pretnjama,

baziran na percepciji i subjektivnoj refleksiji, poveže sa nepoznatim ili nedovoljno poznatim akterima. Pri tome, jedan broj pretnji koje bi mogao prerasti u napad potiće od anonimnih/nepoznatih napadača, a jedan broj pretnji koje grupi upućuju poznati potencijalni napadači nikada neće biti ostvaren. Ukoliko određenu dozu neosnovanosti unosimo u našu procenu rizika oslanjajući se i na pretnje koje se možda nikada neće realizovati, još manje će naša procena rizika biti relevantna ako je gradimo i na analizi aktera koji su nam nepoznati/anonimni, te i na nama nepoznatim resursima kojima ti akteri raspolažu. To znači da u vežbi koristimo metod i instrument koji neće doneti produkt individualnog ili grupnog rada na kojem se može praviti realan, održiv, logično zasnovan i efikasan plan zaštite, već je u sferi nečega u čemu ima previše nepoznatih stvari i hipotetičkog. Iskazano jezikom matematičke formule – rešavamo nejednačinu sa tri nepoznate. Istovremeno, podsetimo se, autori kao deo analize skoro potpuno zanemaruju rad na već doživljenim napadima.

Ovakvu nekoherentnu i nesolidnu konstrukciju potom autori koriste kao noseću strukturu celog programa priručnika. Bez obzira na tehnike prioritizacije uočenih pretnji, ovakva metodologija ne pruža realne i čvrste temelje za izradu efikasne strategije bezbednosti, jer se čak i pretnje ne tretiraju u odnosu na izvesnost događaja. Jednim delom ovakve vežbe dobijaju karakter larpurlartizma.

Sledeći metodološki problem koji se nalazi u brojnim priručnicima je u vezi sa planiranjem podizanja kapaciteta rezilijentnosti grupe i kapaciteta da grupa reaguje na nasilje. Predlog brojnih autora je da se podizanje kapaciteta planira iz rezultata analize o težini uočenih pretnji. Umesto toga, ovakvo planiranje je potrebno raditi na osnovu akcionog plana aktivista. Na primer, pretnje ubistva, povređivanja dece, ili paljenja kuće, koje su verovatno pretnje koje se najozbiljnije i najteže doživljavaju, uvek će se naći vrlo visoko pozicionirane na listi ocenjivanja ozbiljnosti. To će dovesti do toga da grupa skoro u potpunosti sve resurse kao što su vreme, znanje, energija… za razvoj strategije bezbednosti uloži baveći se merama protiv pretnji koje sa sobom nose veliko uznemirenje i strah, ali su najmanje realne i koje po pravilu dolaze od nepoznatih nasilnika. Istovremeno, organizacija će biti u situaciji da će narednih dana organizovati neku akciju, na primer javnu tribinu i promociju knjige o stanju vladavine prava u obližnjem gradu, ali neće imati više resursa da se bavi strategijama bezbednosti i konkretnim merama koje su direktno u vezi sa ovim događajem, a možda je na poslednjem takvom događaju koji je organizovala grupa bilo ozbiljnih incidenata zbog upada paramilitarne grupe koja je vređala prisutne i fizički nasrnula na neke od prisutnih. Koncept zasnovan na jačini doživljaja pretnji neće grupi pomoći u razvoju strategije bezbednosti koliko koncept zasnovan na akcionom planu grupe.

Priručnici koji imaju ove opisane slabosti imaju samo određenu primenljivost i relevatnost i to za aktiviste u državama u kojima još uvek funkcioniše pravna država i demokratske vrednosti i procedure, ili za organizacije civilnog društva koje naslućuju da se u njihovoj državi dešava lagano urušavanje pravnog poretka, da jačaju ekstremne političke organizacije i da postoji opasnost da će se nakon sledećih izbora za parlament suočiti sa većim rizikom po bezbednost, sa većim pretnjama i jačanjem autoritarnog modela vladanja, odnosno urušavanjem demokratije. U tim situacijama, rizik izrade nerelevatnih i neodrživih strategija bezbednosti nije ni približno isti riziku koji nose aktivisti u državama sa autokratskim režimom koji sprovodi masovni teror. Za situacije u kojima se branitelji ljudskih prava nalaze

izloženi napadima i represiji režima, onom teroru autokrata, koji opisuje i izvestilac UN za ljudska prava, potrebna je druga vrsta priručnika. Priručnik *Odbrana demokratije* napisan je uz veliku veru da će brojna ograničenja i neupotrebljivost dosadašnjih koncepata biti prevaziđena upotrebom novog modela, onog koji je u ovom priručniku opisan.

Enrike Eguren (Enrique Eguren) i Mari Karaj (Marie Caraj), govoreći kritički u *Novom priručniku o zaštiti branilaca ljudskih prava* (New Protection Manual For Human Rights Defenders) o stanju u stručnoj i naučnoj literaturi, izneli su vrlo značajan uvid o tome da je malo dostupnih informacija koje bi pomogle u prepoznavanju pripremanja agresija. 'Odsustvo studija' na ovu temu, kako oni ocenjuju situaciju, je u 'oštroj suprotnosti' sa velikim brojem agresija kojima su izloženi branitelji ljudskih prava. Njihova ocena mogla bi biti protumačena i kao dodatno ukazivanje na mogući izvor problema odsustva analize situacija napada u priručnicima i nekritičkog i metodološki neutemeljenog koncepta zasnovanog na procenama pretnji – a to je da autori priručnike pišu na osnovu pretpostavki o realnim situacijama i manjku ličnog iskustva i konkretnih uvida u tuđe iskustvo, odnosno bez dovoljno ličnog iskustva u radu na ljudskim pravima i borbi za demokratiju u uslovima represije autokratskog režima.

Resursi

i. Collier, C. (2013) *The European Union: What It Can Do, Getting It to Take Action Protection Handbook.* Front Line Defenders [Internet]. <*https://www.frontlinedefenders.org/en/resource-publication/european-union-what-it-can-do-getting-it-take-action*>

ii. Council of Europe *European Convention on Human Rights*. Strasbourg, European Court of Human Rights [Internet]. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG>

iii. Council of the European Union (2020) *EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2024*. General Secretariat of the Council [Internet]. <https://www.consilium.europa.eu/media/46838/st12848-en20.pdf>

iv. Dimitrijević, V. (2016) *Strahovlada*. Beograd, Peščanik: Fabrika knjiga.

v. Eguren, E. (2005) *Protection Manual For Human Rights Defenders*. Dublin, Front Line, The International Foundation For The Protection Of Human Rights Defenders.

vi. Eguren, E., Caraj, M. (2009) New *Protection Manual For Human Rights Defenders.* Brussels, Protection International.

vii. EU (2008) *Ensuring Protection - European Union Guidelines On Human Rights Defenders* [Internet]. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eu_guidelines_hrd_en.pdf>

viii. EU (2024) *EU Action Plan on Human Rights and Democracy 2020-2027* [Internet]. <https://www.consilium.europa.eu/media/03fdbrg2/action-plan-en_2020-2027.pdf>

ix. Federal Departmental of Foreign Affairs (FDFA) (2013) *Swiss Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders*. December 2013 [Internet]. <http://www.admin.ch/aktuell/00089/index.html?lang=en&msg-id=51322>

x. Front line (2011) *Workbook on Security: Practical Steps for Human Rights Defenders at Risk*. Dublin.

xi. Galtung, J. (2009) *Mirnim Sredstvima Do Mira: Mir i Sukob, Razvoj i Civilizacija*. Beograd, Službeni Glasnik & Jugoistok 21.

xii. Kofi Annan Foundation (2026) *Electoral Vulnerability Index 2026-2027* [Internet]. <https://www.kofiannanfoundation.org/news/how-vulnerable-are-the-worlds-elections-the-2026-2027-electoral-vulnerability-index/>

xiii. López-Arenas, J., Tafirei T., Ntshingila, O., at all. (2026) The Global Protest Guide. CIVICUS [Internet]. <https://publications.civicus.org/publications/the-global-protest-guide/>

xiv. Norwegian Ministry of Foreign Affairs (2010) *Norway's efforts to support human rights defenders*, *Guide for the foreign service.* December 2010 [Internet]. <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/documents/handbooks_bro-chures/2010/hr_defenders_guide.html?id=633052>.

xv. OSCE/ODIHR (2014) *Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders.* Warsaw, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.

xvi. Smith H. C., Ó Cluanaigh D., Ravi A. G. & Steudtner P. *Holistic Security*. Berlin, Tactical Technology Collective [Internet]. <https://holistic-security.tacticaltech.org/downloads.html>

xvii. Stakić, I. (2025) *Ko brani branitelje?* Beograd, Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

xviii. United Nations (1998) *Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (UN Declaration on Human Rights Defenders)* [Internet]. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/ Defenders/Declaration/declaration.pdf>.

xix. United Nations (2004) *Human Rights Defenders: Protecting the Right to Defend Human Rights*. Office at Geneva [Internet]. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>.

xx. Weisner, A. (2024) *Militarizacija detinjstva i oružano nasilje adolescenata*. Novi Sad, Centar za proučavanje društvenog razvoja&Škola bez nasilja.

xxi. Zamfir, I. (2022) *EU support for human rights defenders around the world*. European Parliamentary Research Service [Internet]. <https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733529/EPRS_BRI(2022)733529_EN.pdf>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.624(035)(0.034.4)

ВАЈЗНЕР, Александар, 1966-
Odbrana demokratije [Електронски извор] : strategije bezbednosti za civilno društvo pod terorom režima/Aleksandar Weisner. - Beograd : Vreme, 2026 (Beograd : Vreme).
1 USB

Системски захтеви: Нису наведени. - Nasl. sa naslovne strane.

ISBN 978-86-88491-16-7

а) Насиље -- Приручници

COBISS.SR-ID 203281673